

LA CATEDRAL DE GIRONA. ENTRE L'ACABAMENT I LA RESTAURACIÓ. (1010 –2003)

GEMMA DOMÈNECH I ROSA MARIA GIL

1. INTRODUCCIÓ

I

En un procés que dura més de sis-cents anys, com ha estat la construcció de la Catedral, el principal problema a l'hora de repassar les intervencions que s'hi han dut a terme està en fixar els límits entre el que es pot considerar acabament d'un projecte inconclús i el que són obres de reparació i/o restauració. Podem dir que la història de la Catedral de Girona transcorre paral·lela a la història de la construcció de l'edifici. L'any 1312 comencen les obres de la nova capçalera, que suposen l'inici de l'edifici gòtic que havia de substituir a la Catedral romànica començada l'any 1010, però la nau gòtica no quedarà coberta totalment fins a començaments del s. XVII. Igualment la façana romànica no és enderrocada fins a principis del segle XVIII i les obres de la nova, ja en estil barroc, queden aturades l'any 1740 i són acabades en el s. XX. Paral·lelament a aquestes obres d'acabament tenen lloc tot un seguit d'intervencions, que més endavant desgranarem, determinades pels canvis d'ús dels espais, pels desperfectes produïts durant els conflictes bèl·lics, pels accidents o simplement pel pas del temps, que són difícilment classificables com a rehabilitacions, reconstruccions o restauracions.

La teoria ens defineix la restauració com la recuperació de l'aspecte original d'un edifici basant-se estrictament en les restes conservades. El terme reconstrucció fa un pas més i persegueix l'aspecte ideal basant-se en especulacions sobre elements que no s'han conservat. Pel que fa a la rehabilitació, es planteja la reparació i millora de l'edifici per tal d'adaptar-lo a un ús sovint diferent de l'original.

Cal tenir present abans d'entrar en matèria, que el concepte de restauració neix i es desenvolupa bàsicament a partir del segle XIX, es tracta d'una idea que sorgeix a redós del neoclassicisme com una recuperació dels valors dels monuments antics (al nostre país, les Comissions Provincials de Monuments Històrics i Artístics es creen l'any 1844). A aquesta circumstància s'hi ha d'afegir el fet que la Catedral no és considerada un monument fins ben entrat el segle XX (1931). Tot això ens porta a parlar d'intervencions més que de restauracions i ens permet repassar totes les obres de certa entitat a què s'ha vist sotmès l'edifici en els dos últims segles. Obviarem però, les petites i contínues obres de millora i/o reparació destinades a la conservació i ús de l'edifici (instal·lació d'aigua, llum, etc., adquisició d'ornaments per al culte, reparacions de poca envergadura en murs, desaigües, substitució de portes i finestres, etc.) que es poden anar resseguint en els llibres d'obra i en els llibres d'acords de la Seu. Igualment deixem de banda les intervencions sobre els béns mobles continguts en l'edifici (altars, retaules, etc.) perquè entenem que per concepte escapen al nostre objecte d'estudi.

En la crònica d'intervencions que repassarem a continuació, trobarem l'acabament de projectes iniciats segles enrere, les reparacions forçades per les guerres, les catàstrofes naturals, els accidents o el mateix desgast de l'edifici, i els projectes d'adaptació a nous usos de diversos espais. Totes aquestes obres, han estat agrupades en grans zones i conjunts d'elements per poder confegir una cronologia, tot evitant caure en repeticions, i al mateix temps situar sobre el terreny les diferents accions que es porten a terme.

Els enfrontaments bèl·lics probablement són la causa més important de desperfectes en edificis públics. La situació geogràfica de la ciutat ha suposat la seva participació en moltes campanyes militars al llarg de la història, però, com ja hem apuntat abans, només ens referirem a les dels s. XIX i XX; moment però, en què l'ús generalitzat de l'artilleria pesada n'augmenta la seva capacitat destructiva. Els setges de les tropes franceses dels anys 1808-1809, a banda dels desperfectes causats en la teulada, campanar i campanes, vitralls, cor, paviment de la nau, etc. també suposen la interrupció de les obres que s'estaven duent a terme en diversos punts de l'edifici¹.

En esclatar la Guerra Civil es constitueix la Comissió del Patrimoni

¹ Marquès Planagumà 1959; Roca Farreras 1888c.

Artístic i Arqueològic de les comarques gironines, que substituirà el Patronat de Cultura corresponent a les comarques de Girona². Durant els anys de funcionament (1936-1938) aquesta Comissió porta a terme una activa labor a la Catedral. Les seves accions van encaminades a desproveir la Seu del caràcter d'edifici religiós viu i a definir el seu aspecte i activitat com a monument ciutadà amb valors culturals. Les actuacions d'aquesta comissió, com ara el desmuntatge del cor i l'orgue i la supressió del mur de tanca exterior de l'absis, després són interpretades pel bàndol guanyador com desperfectes provocats per la guerra. Analitzant cadascuna de les intervencions d'aquesta Comissió sota el prisma de la lògica republicana, podem obtenir una visió més objectiva dels fets, contrastable amb el relat que s'escriu a les Actes Capitulars per part dels canonges afectats³.

A més de "l'adaptació a ús civil" de què parlem, el període bèl·lic va portar també pèrdues lamentables i molt variades (esfondrament d'una part de la volta, fosa de campanes, destrucció de retaules, pèrdua de material litúrgic, etc.) que queden perfectament inventariades en l'"*Inventario de las pérdidas materiales de la Catedral de Gerona durante el dominio marxista*", on s'exposa amb detall els fets ocorreguts i les destruccions i pèrdues causades en cada capella, tant pel que fa a béns mobles com a l'edifici. Les reparacions que segueixen al final de la guerra també estan ben documentades gràcies al "*Plan de mejoras, arreglos y reformas que se podrían realizar en la Catedral de Gerona, cuando lo permita la situación económica*", exposat a la Visita Pastoral de 1940: retorn al seu lloc original del retaule d'argent, refosa de campanes, reconstrucció de bancs, reubicació de l'orgue i el cor, i reconstrucció de vitralls⁴.

Les catàstrofes naturals (aiguats, nevades, caiguda de llamps, etc.) han deteriorat al llarg dels segles l'estructura i els materials de l'edifici, produint degoters, esquerdes, trencament de teules, esmicolament de vitralls, etc. També accidents fortuïts, com el de la campana de l'Assumpta l'any 1946, han estat els responsables d'algunes intervencions importants. Igualment, l'ús continuat i el pas del temps porten a tot un seguit de reparacions que es poden con-

² aquests patronats havien estat creats el 14 de gener de 1936 per decret de la Generalitat, per substituir les antigues Comissions de Monuments dependents de Madrid.

³ Riuró 1986, pàg. 244-249. doc. I.5.

⁴ doc. I.5, doc.I.6.

siderar inevitables, i que són tan antigues com el mateix edifici. Els primers vitralls construïts a la Catedral són els del presbiteri que es comencen l'any 1348, i a finals del segle XIV ja tenim documentades les primeres reparacions. El baldaquí gòtic, que va ser restaurat l'any 1994, havia estat netejat l'any 1538, s'havia reparat el 1602, s'havia netejat de nou l'any 1664, i el 1701 davant l'amenaça de ruïna que presentava, havia estat desmuntat, reparat i tornat a muntar el 1703⁵.

Tal i com apuntàvem al principi, la història de la Catedral de Girona és la història de la construcció de l'edifici. En aquest procés constructiu que dura més de sis segles alguns projectes arriben inacabats al segle XX: la Façana Barroca i la Porta dels Apòstols, són els dos millors exemples.

En el nostre relat exposarem també aquelles intervencions que s'han produït com a conseqüència del canvis d'ús que experimenten alguns espais després de segles de funcionament: les sales capitulars convertides en museu, l'antiga capella romànica usada com a sagristia, etc.

II

Un tema que va anar fent-se present al llarg de la nostra investigació era el peculiar caràcter monumental de la Catedral de Girona, fruit de la seva història i de l'ús que ha tingut al llarg de la seva existència. Considerem que no és agosarat parlar de definició tardana de la Catedral com a monument oficial. Aquesta constatació ajuda a entendre fets com la seva absència dels repertoris clàssics de monuments a protegir durant la segona meitat del segle XIX, i sobretot el fet que fos declarada monument nacional tot just l'any 1931, situant-se cronològicament a la cua de les declaracions, darrere conjunts com el castell de Belcaire, els Banys Àrabs, Sant Pere de Galligans, etc.⁶.

Val la pena reflexionar sobre el caràcter viu de la Catedral com a església principal d'una diòcesi, seu de la càtedra del bisbe i nucli de la litúrgia solemne durant el curs de l'any. Aquesta condició d'edifici amb una funció tan clara, fa que no es pugui considerar mai obsolet i per tant dota la Catedral d'una utilitat i una vida continuada al llarg dels segles. El seu caràcter representatiu espiritual, l'exclou de les relacions d'edificis en desús candidats a ser

⁵ Barral 1994, pàg. 84; Pontich; Girbal 1888; Roure 1997

⁶ 3 de juny de 1931 Declaració de Monumento Histórico Artístico, publicat a *Gaceta de Madrid* el 4 de juny de 1931.

desamortitzats i dedicats a altres funcions. En la seva solemnitat i alhora quotidiana, se li aplica una política de manteniment com a edifici en ús i, al mateix temps, queda exclòs fins molt tard de la consideració de monument a protegir per l'Estat. Al mateix temps, algunes de les intervencions realitzades a la Catedral, han estat considerades de caràcter "domèstic" pel Capítol, per la mateixa funcionalitat que esmentàvem abans, i no han estat tan documentades com la importància històrica de l'edifici pressuposaria. Durant el Franquisme moltes intervencions no passaven per cap comissió de patrimoni gràcies al Concordat amb la Santa Seu i a la independència de l'església. Amb la Democràcia les obres han de passar sota control civil: del 1978 al 1981, és competència del Ministerio de Cultura i, a partir de 1981, de la Generalitat de Catalunya mitjançant la Comissió Territorial de Patrimoni.

Potser no és casualitat que la data de la seva declaració de monument històric nacional, 3 de juny de 1931, coincideixi amb els primers mesos de la II República, moment de desacralització general de la societat. La pèrdua de pes polític i significat social i espiritual de la Catedral com a símbol i de l'església com a institució, segurament va contribuir a ressaltar la necessitat d'una protecció dels seus valors artístics més enllà de la seva funció religiosa. A aquest fet cal afegir la necessitat que sentia la república de rebaixar el caràcter religiós, que fou interpretat com a ultratge pels canonges de la Seu, tal com es descriu a "*La revolución marxista antiespañola de 1936*".

Pel que fa a la conservació de la Catedral, segurament la fita més important que s'ha assolit al llarg de la història és la redacció del *Pla Director*, que representa la cristallització d'una voluntat que arrenca a finals dels anys vuitanta, amb iniciatives com ara la restauració del retaule gòtic d'argent (1988-1992), la restauració del baldaquí gòtic (1994) i la sol·licitud elevada a la Comissió Europea per poder escometre les restauracions que el monument necessitava (1995), i que no fou recolzada⁸.

El febrer de 1998, el Capítol de la Catedral va encarregar a un equip pluridisciplinari la redacció del *Pla Director* de la Catedral, instrument vàlid per programar la conservació i restauració del conjunt. La proposta d'actuació del *Pla Director* és doble, i està encaminada tant a la preservació física del monument com a la seva adaptació a les noves necessitats, sobretot de caire

⁷ doc. I.5.

⁸ doc. III.10.

cultural i turístic, sense oblidar i intentant millorar l'ús litúrgic de la Catedral⁹.

La complexitat del monument va portar a l'equip redactor a realitzar un *Pla Previ Director de la Catedral de Girona* amb l'objectiu d'establir la situació actual del monument i definir-ne les necessitats. L'*Avanç del Pla Director* exposava les intervencions que calia dur a terme en el futur, especificant, però, quines eren les més urgents per aturar el seu deteriorament. En base al *Pla Previ*, el 27 de setembre de 1999, es va signar un Conveni entre el Bisbat de Girona, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament i la Diputació de Girona, per poder dur a terme en quatre anys les actuacions més urgents proposades en l'*Avanç del Pla Director*. Posteriorment la reforma de la Catedral va quedar integrada en el Pla de catedrals de l'Estat i la Generalitat ¹⁰.

III

Tenint present aquestes reflexions, hem intentat resseguir les intervencions realitzades sobre la Catedral, seguint el fil de les diferents institucions que hi han tingut part, tant des de la seva consideració eclesiàstica (Capítol i Bisbat) com de monument emblemàtic (Diputació, Ajuntament, Comissió Provincial de Monuments, Servei de Catalogació i Conservació de Monuments, Amics de l'Art Vell, Direcció General de Belles Arts, Comissió Patrimoni Arquitectònic...)

A continuació exposarem extensament les intervencions efectuades a la Catedral de Girona al llarg dels s. XIX i XX. La crònica dels fets ha sorgit després de posar en ordre la gran quantitat de documentació conservada, les descripcions de viatgers i cronistes, etc. però sobretot, guiats pels treballs de Mn. Marquès que es va dedicar durant bona part de la seva carrera a exhumar i transcriure contractes d'obra, acords capitulars i altra documentació de l'Arxiu Capitular.

⁹ L'equip redactor del Pla Director està format pels arquitectes Joan M. de Ribot, Josep Ros, Josep M. Pla, Joan M. Viader, Josep Fuses, Montse Nogués, Jordi Paulí i Josep Pla, per l'arqueòleg Josep M. Nolla, l'historiador Pere Freixas i el restaurador Pere Rovira. Amb el suport i assessorament del Dr. Gabriel Roura (president del Capítol) i el Dr. Genís Baltrons (canonge de la Catedral). Equip redactor 2001.

¹⁰ Equip redactor 2000; Equip redactor 2000b; Equip redactor 2001. Esteban 2001c.

2. INTERVENCIIONS - RESTAURACIONS

I Teulades

Les teulades de la Catedral, per les seves característiques materials i estructurals, han estat, sens dubte, una de les parts de l'edifici que han patit més sovint intervencions. La primitiva volta estava coberta amb bigues de fusta que amb el pas dels anys s'anaren deteriorant. A principis del XIX (1803) s'emprèn una reforma per substituir les bigues de fusta fetes malbé i elevar les teulades de la nau construint arcs per sostenir-les. Pocs anys després, durant els Setges de les tropes franceses a la ciutat (1808-1809), es terraplèna la volta per evitar els efectes de les bombes. Però, el pes de les carretades de terra que es varen pujar al teulat, juntament amb les dues peces d'artilleria que s'hi varen col·locar, com a bateria oposada a la francesa, varen provocar el trencament d'un dels arcs formers de la volta¹¹.

El problema d'aquest arc former persisteix un segle després. L'any 1935, l'arquitecte diocesà Isidre Bosch, en el primer dels informes que redacta per a la reparació de degoters de la nau, apunta la forta deformació que presenta l'arc, amb un principi de ruïna, a causa de les esquerdes que s'aprecien a la part esquerra i que es fan extensives als voltants. Remarca el fet que la gran esquerda, que havia estat rejuntada amb guix anys enrere per veure si tenia moviment, això suposava que feia temps que es coneixia l'existència del problema, s'havia tornat a esquerdar. En un segon informe Isidre Bosch conclou que no hi ha perill d'esfondrament. Observa un lleuger moviment en el mur del primer tram de la banda esquerra de la nau central, rejunta les esquerdes de la part superior d'aquest mur i fa un estudi detallat de les causes que el produeixen i al mateix temps l'estudi gràfic i analític de l'estabilitat i resistència del gran arc transversal que es recolza en aquest mur (i que està trencat en el seu terç superior). La corba de l'arc no passa molt lluny del centre de gravetat de la secció transversal de l'arc, en el seu punt de trencament, per tant queda garantida l'estabilitat de l'arc mentre es mantingui l'estat de resistència del mur i el contrafort que el recolza.

A finals de la dècada dels cinquanta (1958-1961), durant les obres al teulat per eliminar goteres i treure la terra amb què s'havien omplert les golfes

¹¹ Marquès 1955, pàg. 306. Marquès 1958b. Marquès Planagumà 1959. Roca 1888c. Marquès va més enllà, i apunta la possibilitat que existís un defecte en la construcció d'aquest arc, que ja s'havia hagut de reparar el 1610. Marquès 1967, pàg. 384.

durant el setge de 1808, s'inspecciona l'estat de l'arc i s'estén la por a un enderrocament sobtat. Aleshores es varen renovar els taponaments de guix i es va col·locar una torre metàl·lica d'observació que permetés descobrir nous moviments de l'arc. El desembre de 1964, l'aparellador del *Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional*, J. Sanz Roca eleva a consideració de l'arquitecte de la *IV Zona* d'aquest servei, Alejandro Ferrant Vázquez, un informe en el qual s'expressa que l'arc ja no es podia considerar estable, perquè no complia els seus principis bàsics, i que la plementeria immediata també havia patit un intens moviment i que també era inestable amb amenaça de ruïna. Tot i que existien diverses solucions, el remei definitiu i estètic havia de ser reconstruir l'arc i la plementeria contigua al punt de trencament. Així ho va dictaminar l'arquitecte del *Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional* en una inspecció que personalment va dur a terme, iniciant-se les converses amb els arquitectes Joan M. de Ribot i Joaquim M. Masramon pel que fa al problema de la restauració. L'any 1966, després de les gestions entre Bisbat i Capítol i el *Director General de Bellas Artes*, Gratiniano Nieto, es conclou que les obres estaran a càrrec de la *Dirección General de Bellas Artes*, amb una aportació (la quarta part del pressupost) del Bisbat i Capítol. Les obres realitzades per l'arquitecte Alejandro Ferrant i l'aparellador Joan Sanz Roca, acaben l'any 1967¹².

Però abans de solucionar el problema de l'arc former de la nau, els efectes d'una altra guerra es deixen sentir en les teulades de la Catedral. Durant un dels dos bombardejos que el 29 de gener de 1939 va patir la ciutat, una bomba va impactar (sense arribar a explotar) a la teulada, causant la destrucció de 250 m² de teulada i de dos arcs, i es va obrir un forat a la volta de 3 m de diàmetre. A més les pedres que varen caure varen fer malbé algunes cadires del cor, una llosa sepulcral i varies lloses del paviment, i l'ona expansiva va causar desperfectes als vitralls, especialment en els tres més grans del mur de migdia. La restauració de la volta i el teulat de la nau eren sens dubte urgents, i per tant van ser de les primeres obres que es van emprendre. El 30 de març de 1939 ja s'hi està treballant i aquesta obra no apareix ja en el "*Plan de Mejoras*" exposat a la Visita Pastoral de l'11 de gener de 1940, senyal que ja s'havia acabat. Aquestes obres, pagades pel Bisbat i el Capítol, varen anar a càrrec de l'arquitecte diocesà Isidre Bosch Bataller¹³.

¹² doc. I.7. doc. I.8. doc. I.9. doc. III.6. doc. III.2. doc. III.3. Marquès 1967, pàg. 377-384.

¹³ doc. I.5. doc. III.4. doc. III.6. doc. I.10. doc. I.6. Calzada 1975.

Paral·lelament a aquestes intervencions “d’urgència”, al llarg del s. XX es duen a terme contínues i inevitables obres de “manteniment” a les teulades. L’any 1935, el mal estat de la teulada (amb moltes teules trencades), la fractura de les canals de recollida d’aigües pluvials i els ampits i esqueixades dels finestrals de construcció defectuosa, provocaven degoters en diversos punts de la nau. Tot i la precisa diagnosi de l’arquitecte diocesà Isidre Bosch, el problema només se soluciona parcialment i s’arreglen només els degoters causats pel trencament en varis punts de la canal que passa per sobre els murs i contraforts de l’edifici i que recull l’aigua de la teulada. I no intervenen en canvi, en els degoters menys freqüents i cars d’arreglar, que eren els que es produïen en dies de forta pluja i de fort vent quan l’aigua entrava en les juntes obertes i descarnades dels carreus, es filtrava a l’interior dels murs i apareixien misterioses goteres en diversos punts¹⁴. A finals de la dècada dels cinquanta, de nou el problema dels degoters empeny els responsables de la Catedral a una restauració del teulat de la nau. L’objectiu principal d’aquesta intervenció, era enretirar la runa i la sorra acumulades sobre la volta, d’ençà del Setge de 1808; al mateix temps, es va canviar l’estructura antiga per una de nova (suprimint la fusteria i usant formigó, i col·locant canelons de desguàs). La restauració de les teulades i la construcció de les voltes de suport varen suposar la reforma de les estructures superiors, millorant el sistema d’evacuació d’aigües pluvials per tal d’eliminar les filtracions. Es va aprofitar per restaurar i completar les antigues gàrgoles i substituir el paredat del triangle final de la façana posterior sobre l’absis per carreus de pedra. Aquestes obres, dirigides per l’arquitecte diocesà Ignasi Bosch Reitg i l’aparellador Juan Sanz Roca, i pagades pel Bisbe i Capítol Catedral, varen permetre localitzar parts de l’antiga obra romànica¹⁵.

Poc després, el 1966 s’escomet la reconstrucció del teulat de la nau de la sagristia romànica i de dues ales del claustre afectades d’humitat. S’enderroquen les parts més malmeses, es construeix un paviment de formigó sobre voltes formant les vertents de la teulada i es col·loquen teules noves. Aquesta obra va ésser supervisada per l’aparellador Joan Sanz Roca, del *Patrimonio Artístico Español*, i finançada pel Capítol de la Catedral¹⁶.

¹⁴ doc. I.7. doc. I.8. doc. I.9.

¹⁵ doc. III.4. doc. III.6. Calzada 1975. Marquès 1961.

¹⁶ doc. III.4. doc. III.6.

Per acabar amb l'endèmic problema de les humitats, l'*Avanç del Pla Director* de 1999 preveia la rehabilitació de les terrasses planes que envolten la nau. A les cobertes de les capelles laterals i de les de la girola s'havien observat humitats importants i pèrdues en gàrgoles i baixants. La reforma, realitzada l'any 2001 en el marc del Conveni signat entre Bisbat de Girona, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament i la Diputació de Girona, pretenia minimitzar les filtracions i els danys que provoca l'aigua a les façanes. Es varen corregir les inclinacions, es varen impermeabilitzar les cobertes (substituint les rajoles i usant materials aïllants més eficaços que els usats a finals s. XIX – principis s. XX en la construcció d'aquestes terrasses), es varen col·locar baixants de zinc i es va recuperar el sistema de gàrgoles, obrint els forjats cegats o col·locant noves gàrgoles on s'havien perdut o deteriorat. Durant les obres varen sortir a la llum diversos trams de la coberta original de la 1a. _ del s. XIV¹⁷.

II Façana principal

L'escalinata actual s'inicia l'any 1607, quan s'enderroquen les cases per permetre l'eixamplament de l'espai de l'escala, i s'acaba el 1694. Des d'aleshores ençà les úniques intervencions destacables són de principis del segle XX, quan després de rebaixar-se el nivell del paviment de la plaça de la Catedral, l'any 1904, es fa necessari afegir l'últim tram d'escales, ampliació que acaba el 1907¹⁸.

La façana de la Catedral, encarregada pel bisbe Sever Tomàs Auter a l'arquitecte Francesc Puig l'any 1680, va restar inacabada durant més de dos-cents anys. Poc després de l'encàrrec efectuat a Puig es presentava al Capítol un nou projecte, el de Miquel Llavina, generant-se un debat en el si del Capítol entre els partidaris d'un o altre projecte. Tot i que es ratifica a Puig com a arquitecte de les obres, es resol seguir la nova traça, que ara sabem que tot i estar atribuïda durant anys a Llavina en realitat està signada per fra Josep de la Concepció¹⁹. Les obres

¹⁷ Equip redactor 2001. Esteban 2001. doc. III.11. doc. V.5.

¹⁸ Marquès 1982b, pàg. 96-97.

¹⁹ Respecte a l'autoria de la traça inicial, coincidint amb les recents obres de restauració de la façana es fa públic un canvi del nom conegut fins aleshores. Les recerques de la historiadora de l'art Carme Narváez permeten afirmar que està signada per fra Josep de la Concepció i no per Miquel Llavina com s'havia cregut fins ara. Narváez estudia la traça de Llavina i hi descobreix una inscripció del 29 de maig de 1681 on es parla d'una traça nova feta per fra Josep de la Concepció. És la traça del carmelità la que servirà per començar la façana. Narváez 2000.

avancen a ritme constant (el 1686 s'acabava la primera andana, el 1691 es contractava la segona i el 1698 la tercera) i a partir de l'any 1700 queden a càrrec d'Agustí Soriano. Amb aquest, que modifica el projecte, es duu a terme la part de baix de la façana, la part de la rosassa i es col·loquen les portes. L'any 1708 les obres queden paralitzades pels avatars bèl·lics i no es reprenen fins el 1728. Però dos anys després té lloc un canvi de projecte i les obres són encarregades a Pere Costa, que construeix l'últim tram de la façana amb les escultures de l'Esperança i la Caritat. El 1733 s'aturen els treballs després d'haver-se construït la part superior de la rosassa; poc després es reprenen i continuen a ritme lent fins a l'any 1740, quan s'abandonen definitivament²⁰.

Després d'aquesta data, i fins a la represa del seu acabament als anys cinquanta del segle XX, només tenen lloc petites intervencions, com ara la reforma (ja comentada) de les teulades l'any 1803, que canvia la fisonomia de la façana. Aquesta obra, que substitueix les bigues de fusta fetes malbé i eleva les teulades de la nau, construint arcs per sostenir-les, és valorada l'any 1958 per Marquès, "*contribuyó a afear la perspectiva de la fachada principal, ya de sí desagradable por haber quedado sin terminar*"²¹. Una altra petita intervenció és la "descoberta" per l'equip redactor del *Pla Director*, gràcies a la sèrie d'imatges antigues de la façana estudiades per elaborar l'esmentat Pla Director. En una foto de 1914 manca la voluta de la banda dreta del tercer cos, i en una altra de 1941 ja apareix restaurada²².

La decisió d'acabar la façana principal, que diferents veus havien reclamat repetidament²³, es produeix de retruc. L'any 1953 el Bisbe Cartañá dona a conèixer públicament la seva intenció d'acabar la Porta dels Apòstols, i tot seguit s'inicia la recerca en els arxius (especialment al de la Catedral) del projecte original; una recerca que resultarà infructuosa. La manca d'aquest projecte i l'exposició a la Biblioteca Pública de Girona de diversos materials de

²⁰ Marquès 1955. Calzada 1960. Font 1962. Barral 1994. VVAA 1997. Equip redactor 2001.

²¹ Marquès 1955, pàg. 306. Marquès 1958b, pàg. 71-75.

²² Equip redactor 2001.

²³ "*ha quedado, desgraciadamente, sin terminar. Por la parte superior se ven los interiores y los desvanes catedralicios esperando que la piedra dorada de la fachada los cubra*". Palol 1955, pàg. 100. "*el remate de la fachada ha de consistir en una balaustrada que corra a lo largo de la misma y continúe alrededor del campanario sobre la cornisa que forma el cuerpo inferior, lo cual comunicaría una prestancia y una belleza extraordinaria a la obra, actualmente fría e incompleta*" "*¿Sonará algún día la hora de terminar nuestra hermosa fachada?*". Marquès 1955, pàg. 307.

la Catedral, entre ells el de Pere Costa per la façana principal, genera un corrent d'opinió favorable al seu acabament, per a la qual es conservava un detallat projecte, en comptes d'intentar "inventar" la Porta dels Apòstols. El juny de 1957, el bisbe Cartañá decideix emprendre les obres de la façana principal i el febrer de l'any següent, la *Dirección General de Bellas Artes* resol favorablement la petició del bisbe. El mes de novembre s'adjudiquen les obres al constructor Ricard Fina, i aquestes s'acaben el 1959. Les obres, que seguien el projecte de Pere Costa (1730), varen estar dirigides per l'arquitecte diocesà Isidre Bosch Bataller i l'aparellador Juan Sanz Roca del *Patrimonio Artístico Nacional*, i es varen pagar amb fons del Bisbat i del Capítol. En aquestes obres, a més d'acabar la façana construint la galeria i l'entaulament, es va aprofitar per rejuntar els carreus, tal com ha fet notar l'equip redactor del *Pla Director* observant fotos anteriors a 1960²⁴.

En l'aprovació de les obres d'acabament de la façana, la *Dirección General de Bellas Artes* va recomanar que es completés l'ornamentació de la façana encarregant les set escultures corresponents a les fornícules que havien quedat buides (únicament s'havien col·locat les escultures de la Fe, l'Esperança i la Caritat). Així doncs, acabada la façana comencen els treballs per posar les imatges, que s'acabaran amb la col·locació de la figura de la Verge Maria, de Jaume Busquets, beneïda el 15 d'agost de 1962.

Els projectes antics no especificaven clarament les advocacions per a les fornícules buides, i la comissió encarregada de les obres decideix posar a la part de baix, a banda i banda de la porta, a sant Pere i a sant Pau, en els laterals del cos central a sant Josep (patró de l'església Universal) i a sant Jaume (patró d'Espanya), i en el cos superior a sant Joan Evangelista (titular de la basílica major de Sant Joan de Letran, a on es troba agregada la Catedral) i a sant Narcís (patró de Girona). Aquestes escultures, realitzades en pedra i finançades per diverses institucions i subscripció popular, són obra dels escultors Josep Maria Bohigas, Jaume Busquets, Antoni Casamort i Domènec Fita²⁵.

En el *Pla Previ Director de la Catedral de Girona* de 1999 es conside-

²⁴ doc. III.4. doc. III.6. doc. IV.3. Barral 1994. Palol 1955. Marquès 1955. Marquès 1958b. Marquès 1961. Calzada 1960. Marquès 1959. Marquès 1976. Equip redactor 2001.

²⁵ doc. III.4. doc. III.6. Barral 1994. Boadas-Iglésias 2000. Marquès 1961. Calzada 1960. Marquès 1959. Marquès 1976. Equip redactor 2001. Marquès 1982b, pàg. 105.

ra la façana com el punt on s'acumulen més problemes i que per tant cal inter-venir-hi amb urgència. La restauració de la façana barroca és la primera de les actuacions previstes i es porta a terme en el marc del Conveni signat entre les diferents administracions implicades.

El diagnòstic previ a la restauració revela que el material constructiu, la pedra nummulítica de la pedrera de Pedret, es troba en un deficient estat de conservació en les parts més castigades per les humitats i l'aigua de la pluja. A més es detecten desperfectes, a la part baixa, causats per accions humanes en la motllura del sòcol de la pilastra dreta i la cornisa del pedestal de la portalada. La restauració es duu a terme a partir dels estudis de la Dra. Rosa M. Eibert, catedràtica de petrologia de la Universitat d'Oviedo, i del projecte redactat pels arquitectes J. Fuses, J.M. Viader, J. Paulí i J. Pla, que dirigeixen les obres juntament amb els arquitectes tècnics J. Vila i S. Vergés. Consideren que les accions prioritàries són "*l'estabilització constructiva i estructural de la façana i l'eliminació d'humitats*". La restauració, dirigida per Lucrecia Ruiz Villar, consisteix en la neteja de la pedra, la solució a les esquerdes existents, la reposició de les parts que mancaven, el reforçament de les cornises i l'aplicació d'una capa d'hidrofugant silicònic per impermeabilitzar la pedra. El 10 de maig de 2000, la Comissió de Patrimoni de Girona aprova les obres de restauració, que s'inauguren oficialment el 28 de juliol de 2001²⁶.

En el diagnòstic previ a la restauració, s'apuntava també el deteriorament que presentava la protecció del vitrall de la rosassa (amb els perfils oxidats i alguns vidres trencats), el mateix vitrall (amb molts vidres que havien perdut la grisalla, etc.), i la degradació de la porta (del s. XVII, de fusta de pi recoberta amb xapa de bronze de 3 mm) a causa de l'atac dels insectes xilòfags a l'interior, i la pèrdua de fragments de xapa a l'exterior. Per complementar la restauració de la façana es porten a terme la restauració del vitrall rosassa (que exposarem amb més detall quan parlem dels vitralls de la nau) i la restauració de la porta principal (encarregada a la restauradora de béns mobles Roser Portell). Aquesta restauració consisteix en la recuperació de la planxa de llautó que recobria la porta de fusta i la neteja de la fusta de la porta i el cancell²⁷.

²⁶ doc. III.11. Equip redactor 2001. Equip redactor 2000. Esteban 2001b. doc. V.4.

²⁷ Equip redactor 2000. doc. III.11. Equip redactor 2001. doc. V.2.

III Campanars

Al llarg de la seva història, a la Catedral s'han succeït diversos campanars. Probablement el primer va ser el de la Capella de Nostra Senyora del Claustre (de la primera meitat del s. XI), que era d'espadanya i va quedar incorporat a la paret construïda el 1706, i que fou descobert l'any 1962 durant les obres de consolidació de la primera Sala Capitular.

Poc després, a mitjans del s. XI es construeixen els campanars romànics de la Torre de Carlemany i de la Galilea (conegut com el “cloquer vell”), el primer dels quals tot i no estar acabat entra en ús (amb les campanes col·locades) l'any 1052. Amb les obres de la Catedral gòtica aquests campanars perden la seva funció i entre els anys 1380 i 1384 els relleva el campanar del Sepulcre (sobre el vestíbul de la porta d'entrada). Però, al contrari del que va passar amb els altres campanars “antics”, la Torre de Carlemany no va ser enderrocada sinó que va quedar integrada al nou edifici com a contrafort, cegant-ne les finestres i rebaixant gairebé d'un pis l'alçada per anivellar-la a la de la paret gòtica. A banda d'obres antigues, en el segle XX coneix dues importants intervencions. Entre 1959 i 1963 la *Dirección General de Bellas Artes*, amb l'arquitecte Alexandre Ferrant al capdavant, porta a terme una primera restauració. En la primera fase, les obres es centren a la part alta de la torre i consisteixen en l'obertura de finestral que havien estat cegats, en la reposició d'elements perduts o deteriorats (jambes, capitells, etc.), en la reconstrucció de l'últim pis que havia estat destruït (els seus paraments s'havien trobat prop de les golfes de la Catedral), i la neteja de la part exterior de la part alta. En els anys següents la restauració arriba als pisos inferiors. Una vegada consolidades les estructures, s'obren els finestral cegats (un d'ells permet l'entrada de llum a l'altar de la Immaculada), i s'escometen algunes obres complementàries, com la restauració de l'escala de cargol.

Quaranta anys després, en l'*Avanç del Pla Director* presentat l'any 1999, es contempla la intervenció en la coberta de la torre que presenta el forjat (de 1960) deteriorat per aluminosi, amb filtracions i risc d'esfondrament. Seguint el projecte de juliol de 2000, s'enderroca el forjat i se'n construeix un de nou²⁸.

Com hem vist, entre 1380 i 1384 es construeix el campanar del

²⁸ doc. III.4. doc. III.6. doc. IV.3. Marquès 1963. Marquès 1961. Oliva 1962. Marquès 1962. Marquès 1959. Revista de Girona 1959. Oliver 1984. VVAA 2000. doc. III.11. Equip redactor 2001. Brugué 2002. doc. V.5.

Sepulcre. Una torre gòtica aixecada en el centre de la façana romànica, sobre la capella del Sant Sepulcre, que està en funcionament des de 1383 fins el 1606, quan a causa de la construcció del quart i últim tram de volta de la Catedral gòtica és necessari enderrocar-la. Abans però, s'inicia la construcció de l'actual campanar. Les obres comencen el 1580 i no s'acaben fins el 1764, però molt abans del seu acabament, el 1607, ja entra en funcionament quan s'hi traslladen les campanes. Al llarg del s. XX, aquest element ha patit algunes intervencions destacables. La Comissió de Monuments, en les seves actes de 1918, crida l'atenció en diverses ocasions sobre l'estat dels pinacles dels vèrtexs dels angles de la cúpula del campanar, alguns dels quals amenacen ruïna, i demanen al capítol la seva reparació per evitar enrunaments com els que havien succeït²⁹.

Als anys seixanta, coincidint amb les obres de col·locació del nou àngel que el coronava, es va restaurar el cupulí del campanar. Però ha estat en el marc de les obres proposades a l'*Avanç del Pla Director* de 1999, quan per primera vegada s'ha plantejat una neteja i restauració total. Aquestes obres, començades l'agost de 2002 i acabades un any després, han consistit en la neteja i rejuntament dels carreus i la reintegració o substitució dels blocs de pedra fets malbé (ja sigui per la pluja, el fred o les bombes disparades des de Montjuïc durant la Guerra del Francès). Igualment es du a terme la impermeabilització de la pedra, l'obertura de finestres tapiades, i la col·locació de làmines de plom a la cornisa del campanar. Com veurem més endavant, aquesta intervenció es completa amb la substitució d'alguns elements de l'àngel que el corona, la neteja i afinament de les campanes i la restauració del rellotge.

Però la voluntat del *Pla Director de la Catedral* va dirigida tant a la preservació física del monument com a la seva adaptació a les noves necessitats que sorgeixen, sobretot les de caire cultural i turístic, i en aquest sentit s'hi proposa la creació d'itineraris turístics que permetin l'accés al campanar³⁰.

IV Campanes

En parlar dels campanars no podem passar per alt la història de les campanes que aquests acollien. A banda de les incorporacions de noves cam-

²⁹ doc. IV.1. Pla 1949, pàg. 132.

³⁰ doc. III.6. doc. III.11. Equip redactor 2001. Brugué 2002. Marquès 1982b, pàg. 101. Vanguardia 2002, pàg. 1 i 3. doc. V.7.

panes i la història particular de cadascuna d'elles (reparacions, refoses, etc.) hi ha dos fets que marquen la història comuna de totes: els trasllats i les guerres.

Com hem vist, l'any 1607 per poder completar el darrer tram de la volta gòtica s'ha d'enderrocar el campanar del Sepulcre i les seves campanes són traslladades al nou campanar, però l'obra no està acabada i les campanes es col·loquen en una bastida provisional de fusta. L'any 1769, quan s'ha enllestit el nou campanar, les campanes es col·loquen en el seu lloc definitiu, els finestrals del campanar, on s'estaran fins l'any 1936, quan totes, excepte la dels Quarts i la de les Hores, són baixades i convertides en metall. Acabada la guerra es refonen les noves campanes i es col·loquen de nou en els finestrals del campanar, fins a l'accident succeït el 1946. En aquest any, quan acabava de sortir de la Catedral la Processó de Corpus, la campana Assumpta es desprèn del seu jou i cau a la plaça dels Apòstols, esberlant-se en mil trossos, però sense causar desgràcies personals. A conseqüència d'aquest fet es refon la campana i totes les altres són traslladades a l'interior de la torre. L'estat de les campanes a finals del s. XX mereix un estudi del Gremi de Campaners Valencians (1999) on s'exposen les necessitats de restauració i reubicació als finestrals per recuperar el seu so primitiu.

El mes d'agost de 2002, en el marc de les obres previstes en l'*Avanç del Pla Director*, es col·loca la bastida per a la restauració del campanar. Coincidint amb aquestes obres es refà el sistema de subjecció de les campanes (substituint els elements malmesos), s'acondiciona el paviment, les campanes són desmuntades per a una neteja i afinament, es canvia el sistema de contrapesos que mantenen la seva estabilitat i es modernitza el toc de les campanes instal·lant un sistema informàtic. Les obres han quedat enllestides el mes d'agost de 2003 sense poder-se satisfer, per limitacions pressupostàries i manca de patrocinador, la voluntat del Capítol d'aprofitar la bastida col·locada per a la restauració per afegir dues noves campanes al campanar.

Les campanes, pel volum de metall que contenen, en diverses ocasions s'han hagut de redimir, és a dir pagar una quantitat de diners a l'exèrcit vencedor per salvar-les de ser despenjades i destinades a metall. Igualment en aquest element s'han deixat notar altres efectes dels conflictes bèl·lics. Durant els setges de la guerra de la Independència (1808-1809), les granades enemigues destrueixen dues campanes (la Capítular i la Quotidiana) i esquerden La Bramamorts. Durant la guerra civil, com ja hem comentat, excepte les dues campanes del rellotge (la Major i la dels Quarts) la resta varen ser baixades del campanar i dipositades primer en un magatzem i després, el 1938, el seu

metall es va dur a l'estranger. Acabada la guerra té lloc un procés de construcció i col·locació de les noves campanes (que es pot resseguir en els llibres d'obra) que es va beneficiar del *Servicio Nacional de Recuperación*; el qual va cedir part del material per fer les noves campanes: el 1940 es col·loca la campana Assumpta; i el 1941 les campanes Capitular, Dominical i Quotidiana³¹.

V L'Àngel

La figura de l'Àngel que a manera de penell corona el campanar té els seus precedents en l'antic campanar del Sepulcre. Aquesta figura emblemàtica ha patit també al llarg de la seva història canvis d'ubicació, reparacions i, fins i tot, refoses. El primer Àngel fou construït l'any 1383, sota la direcció de Guillem Morei, per coronar el campanar del Sepulcre. Aquesta escultura giratòria era de bronze i per assegurar-ne la seva conservació les ales es van reforçar amb coure i tant la figura com el pedestal es van pintar. Tot i aquesta prevenció, la figura va ser reparada en diverses ocasions. El 1621 el calderer Magí Reynés ha de soldar-hi un braç i recobrir la bola del peu perquè l'original era de fusta i estava corcada. El 1744, el serraller Antoni Salvatella, restaura la figura afegint-hi coure i estany, i el pintor Miquel Comas la pinta de nou.

Quan l'any 1764 s'acaba definitivament el nou campanar, intenten traslladar-hi la figura de l'Àngel, però s'adonen del mal estat en què es troba l'escultura i decideixen fer-ne una de nova. La nova figura s'encarrega al calderer Ramon Salvatella i la col·loca el serraller Antoni Busquets. Per a la seva millor conservació decideixen daurar-la, encarregant la feina al daurador Ambros Colobrán. No es coneix la data exacta de la col·locació de la nova figura, però sabem que el 6 d'octubre de 1764 ja estava al seu lloc.

Quan el 1959 acabada la façana principal, es planteja posar escultures a les fornícules buides, es considera oportú incloure en el pla de construcció de les escultures de la façana la reparació de l'Àngel que es trobava decapitat (segons tradició no provada documentalment, per l'impacte d'una granada enemiga durant la Guerra del Francès). A causa del seu mal estat, però, decideixen no restaurar-lo sinó construir-ne un de nou (l'antic es conserva al Museu d'Història de la Ciutat). Per costejar la nova figura es duu a terme una

³¹ Llop 1994. Mirambell 1994. Calzada 1977. Marquès 1962. doc. I.5. doc. I.11. doc. I.6. Brugué 2002. Grabit 1926. Canadell 1941. doc. III.6. doc. III.11. Equip redactor 2001. Marquès 1982b. pàg. 101. Vanguardia 2002, pàg. 1 i 3

campanya de contribució econòmica popular. L'obra comença l'any 1960 i s'acaba el 1968. Es tracta d'una escultura en coure construïda als tallers de Salvador Alberch, segons projecte de l'escultor Ramon Ma. Carrera i modelada pel calderer Pere Mollera Gudayol. El nou àngel es bateja amb el nom de Miquel, per la vinculació d'aquest patronatge amb la ciutat (a la Casa de la Ciutat hi havia hagut una capella amb aquesta advocació), i es col·loca el 6 de juny de 1968. Durant les obres de restauració del campanar de l'any 2002 s'arregla la base, que estava molt deteriorada, i la creu, que estava rovellada³².

VI Relotges

Com en el cas de les campanes, l'àngel o els propis campanars, els rellotges que regeixen el toc de les campanes de la Catedral també han patit successives substitucions i reparacions diverses.

El 1388 el Capítol de la Catedral i el Bisbe signen un acord amb els Jurats de la Ciutat per assenyalar les hores amb tocs de campanes de la Seu. Però no és fins el 1478 que es contracta la construcció d'un rellotge mecànic per al campanar; fins aleshores els operaris encarregats de tocar les campanes es varen servir de rellotges de sorra o d'aigua. En aquest any el bisbe Margarit, el Capítol i els Jurats de la ciutat, contracten amb Joan Agustí, mestre major de la Seu, la construcció d'un rellotge com el que havia fet per Barcelona, és a dir, que marqués els quarts i les hores. L'any següent, a causa de l'avançada edat del mestre, el Capítol el substitueix com a Mestre Major de l'Obra de la Seu donant el càrrec al seu gendre el mestre Julià Julià, que s'hauria de fer càrrec de la construcció del primer rellotge del campanar.

Sembla que aquest rellotge no va funcionar mai bé i fou necessari reparar-lo diverses vegades. Durant el s. XVI sovintegen les queixes pel seu mal funcionament. L'any 1503 el repara el mestre Anés, rellotger de la Seu. El 1561 els comissaris del Capítol proposen fer un rellotge nou, petició que repeteixen el 1567 i que és escoltada un any després quan s'encarrega un nou rellotge a Pere Anés, fill de l'anterior, que passarà a ocupar el càrrec de rellotger de la Seu. Aquest nou rellotge repeteix els problemes de desajust com testimonien les queixes de 1575 i 1581. A aquest problema, cal afegir el canvi d'emplaçament que sofreix el rellotge, quan el 1585, per fer el darrer tram de

³² Calzada 1977. Serra Ràfols 1947-1951. Marquès Casanovas 1968b. Marquès 1962. Palol 1955. Boadas-Iglésias 2000. Oliver 1984. Fabre 1983. Marquès 1959. doc. III.6. doc. III.11. Equip redactor 2001. Brugué 2002. Marquès 1982b, pàg. 101. Vanguardia 2002, pàg. 1 i 3.

volta de la Catedral, és necessari enderrocar l'agulla del campanar del Sepulcre i per tant canviar de lloc el rellotge, segurament col·locant-lo en un compartiment inferior. L'any següent, el rellotge ja funcionava en el nou emplaçament, però en aquest mateix any cal reparar-lo. El 1580 comencen les obres del nou campanar i el 1604 traslladen de nou el rellotge, ara al nou campanar. El 1616 Pere Anés el refà totalment.

L'any 1730, el mestre rellotger Josep Bali de Mataró renova el rellotge, i en aquest mateix any col·loquen una agulla per marcar les hores a l'exterior del campanar, aprofitant l'esfera pintada del rellotge de sol. El 1783, de nou apareixen problemes en el seu funcionament i el mestre rellotger Antoni Safoy el renova. El 1804 Vigilio Galli, estucador italià, pinta l'esfera del rellotge.

L'any 1923, es considera necessari canviar la màquina del rellotge i amb aquest objectiu es convoca un concurs. Paral·lelament, l'antic rellotge es desmunta i ingressa en el Museu. L'articulista del diari *Los Sitios*, Gerión, considera que el concurs es fa amb irregularitats perquè el rellotger Fabra s'hi presenta amb un bon model i en canvi s'atorga al barceloní Beses amb un model molt més car. Beses contracta la instal·lació d'un nou rellotge de tres cossos de rodatge, per al moviment, els quarts i les hores amb repetició i un mecanisme addicional perquè les agulles fossin independents de la maquinària, per al cas que el vendaval impedisís el moviment. El muntatge del nou rellotge va durar tres mesos, i en la mateixa obra es va aprofitar per pintar de nou l'esfera i muntar-hi dues agulles (fins aleshores com era propi del XVIII només n'hi havia una). Sembla que Fabra, oponent de Beses en el concurs, ja va vaticinar el fracàs del rellotge escollit, tant per qualitat com per proporcions, però el cas és que el nou rellotge d'Emili Besses va quedar col·locat el 21 d'agost de 1924. El 8 de novembre del mateix any ja no funcionava, i el desembre el fabricant l'havia de retirar.

Aleshores una comissió mixta, municipal i capitular, demana consulta al rellotger de Pamplona Frederic Rosas, que en examinar la gran campana de les hores i el martell conclou que en els seus tallers no podran construir una màquina amb la força necessària; però es compromet a reparar el rellotge antic conservat al Museu. Després de la renovació a fons en els tallers de Pamplona, tornen a col·locar el rellotge al campanar, on funcionarà amb petits avançaments i retards, i alguna petita reparació, durant vint-i-cinc anys.

A mitjans de l'any 1956 per solucionar els desajustaments que patia el rellotge, encarreguen la seva reparació al rellotger Joan Fabra. Aquest el reno-

va desmuntant la màquina, netejant-la, ajustant-la i aplicant-hi els perfeccionaments necessaris; a més posa en funcionament l'esfera, col·locant-hi les agulles i pintant-la de nou. El 15 d'agost d'aquell any s'inaugura la reparació del rellotge, que manté l'estructura bàsica del model de començaments del s. XVIII.

Executant el conveni signat entre l'Ajuntament i el Capítol, l'any 1982 s'encarrega al rellotger Joan Fabra un nou rellotge per a la Catedral. La seva instal·lació, el novembre del mateix any, suposa el canvi de la vella maquinària mecànica per un dispositiu electrònic que fa moure les agulles de l'esfera i a més regula els tocs de les campanes (tant les hores i els quarts, com les cries a missa). L'antic rellotge, una peça de 1568, obra del rellotger Pere Anés, aprofitant probablement algun element de l'anterior, que datava de 1478, iniciat per Joan Agustí i acabat pel seu gendre mestre Julià, va ingressar al Museu d'Història de la Ciutat³³.

L'any 2002, coincidint amb la col·locació de la bastida que havia de servir per restaurar el campanar, es preveu intervenir també en el rellotge substituint la maquinària per un equipament electrònic³⁴.

VII Porta dels Apòstols

Les obres de la Porta dels Apòstols s'inicien l'any 1370 amb el mestre d'obra de la Catedral Pere Sa Coma, i poc després se'n fa càrrec el mestre Guillem Bofill. El 1382 s'acaben les fornícules i els pedestals de les escultures, i les obres queden aturades a causa dels canvis de pla en la construcció de la nau. La inacabada porta quedava protegida per una teulada recolzada en grans bigues que sovint havia de ser reparada. A mitjans s. XV la Catedral disposava de pocs fons per a la continuació de la Porta dels Apòstols, i fou gràcies al llegat testamentari del mercader Pere Perpinyà que aquestes es varen reprendre. En aquests moments els canonges contracten amb Antoni Claperós, escultor de Barcelona, dotze escultures de terracota. El 1460 les escultures ja estan col·locades a les respectives fornícules, i a continuació Joan Claperós (fill d'Antoni) contracta el grup escultòric de l'Assumpció per al timpà de la porta, que a causa de la Guerra Civil Remença de 1462 no es va arribar a realitzar³⁵.

³³ Punt Diari 1982a. Punt Diari 1982b. Fabre 1982, pàg. 7.

³⁴ Marquès 1982. Calzada 1977. Gerión 1957. Brugué 2002. Bohigas 2003, pàg. 34.

³⁵ Marquès 1975a. Marquès 1975b. Boadas-Iglésias 2000. Victor 2001, pàg. 75.

La Porta dels Apòstols resta inacabada fins a la segona meitat del s. XX, però al llarg d'aquests cinc-cents anys són contínues les reparacions que s'hi fan, especialment a la teulada que la protegia. Poc després de col·locades les escultures en els seu emplaçament (1460) es veu la necessitat de reforçar la teulada: l'any 1479 es construeixen quatre pilars de pedra per sostenir l'estructura. Entre els anys 1525 i 1539 es duen a terme un seguit de reformes en els entorns de la porta: són enderrocades les cases del davant i es pavimenta el solar, es construeix la cisterna, etc. Al llarg del segle XVII tenen lloc diverses obres a la teulada de la porta: el 1605 es neteja, el 1608 hi canvien una biga, el 1609 construeixen una canal de coure per conduir l'aigua de la gàrgola del campanar sobre la porta, el 1618 es canvien teules, etc. L'any 1718 la teulada estava en perill de ruïna, es decideix fer-hi arcs de rajol en comptes de canviar la biga, i tres anys després, han d'apuntalar la biga exterior del pòrtic, per poc després refer-lo tot en rajol. El 1731 el que cal reformar són els batents de la porta. A finals de segle decideixen restaurar les imatges dels apòstols que estaven molt mutilades i fetes malbé, i tot i que apareixen algunes veus contràries a la restauració, que consideren que seria millor fer-les de nou amb algun material més noble (fusta, pedra, plom, etc.), el 1790 són reparades. L'any 1854 es construeixen els cancells de la porta. Cinquanta anys més tard s'escometen noves obres a la teulada que cobria la porta: el 1908 el canonge Antonio Ayarra proposa reconstruir-la provisionalment i el 1912 es reconstrueix la coberta i queda amb la forma que es pot veure a les fotografies anteriors a 1960³⁶.

D'aquestes intervencions prèvies al seu definitiu acabament, cal destacar les promogudes per la nova Comissió del Patrimoni Artístic Arqueològic entre els anys 1935-1938. Aquesta comissió decideix, a causa de la degradació contínua que patien les ja malmeses figures dels apòstols, traslladar les sis escultures que quedaven a l'interior de la Catedral. Però el trasllat només fou possible en dos d'elles perquè les altres quatre es varen esmicolar en l'intent. Una altra intervenció pretesa per la nova comissió, però no realitzada per manca d'acord i de mitjans, va ser la supressió de la coberta provisional de la portalada. Com en d'altres casos, l'actuació de la Comissió, acabada la guerra, no és reconeguda i es prenen per pèrdues causades pel conflicte la desaparició de deu de les dotze escultures dels apòstols i la retirada del lloc original de les

³⁶ Marquès 1975a. Marquès 1975b. Boadas-Iglésias 2000.

dues figures restants. Per esmenar els fets, després de la guerra les dues escultures “salvades” es tornen a col·locar a les fornícules de la porta; d'on torna a ser tretes coincidint amb la reforma definitiva de la portalada³⁷.

Després d'un primer intent frustrat d'acabament de la Porta dels Apòstols, recollit el març de 1898 a l'antiga Revista de Girona³⁸, l'any 1953 el Bisbe Josep Cartañá dona a conèixer públicament la seva intenció d'acabar la portalada. Per aquest motiu s'inicia una recerca en els arxius del projecte original, recerca que com hem vist no dona fruits. L'any següent, el Bisbe Cartañá encarrega a l'arquitecte Joan Maria de Ribot i de Balle el projecte d'acabament de la porta. El 10 d'octubre d'aquest mateix any, l'arquitecte lliura l'avantprojecte acompanyat d'una memòria explicativa, del qual el desembre se'n publica un dibuix a la revista *Cuadernos de Arquitectura*. La publicació del projecte de Ribot genera un cert debat social i al llarg de l'any següent apareixen diversos comentaris a la premsa. L'estat d'opinió es divideix en dos grups oposats i irreconciliables: els que pretenien realitzar una obra totalment nova i d'acord amb els corrents artístics del moment; justificant-se en el fet que cada època ha d'aportar el seu estil, i els que volien respectar l'obra conservada i acabar-la d'acord amb el seu estil, per tant seguint un criteri historicista. Amb una tercera via, intermèdia, adoptada a l'avantprojecte de Ribot, que consistia en respectar l'obra existent i cobrir el conjunt amb un material noble i sòlid, però sense voler imitar l'estil antic.

Seguint amb la intenció de suscitar un debat a la ciutat, la Biblioteca Pública de Girona exposa els projectes i gravats que es conservaven de la Catedral juntament amb el projecte de Ribot. A la mostra es podia veure el projecte d'acabament de la façana principal conservat a l'arxiu de la Catedral, i fou aquest document, com hem vist abans, el que va generar més interès. Sorgeix aleshores un corrent d'opinió favorable a l'acabament de la façana principal per a la qual es conservava un detallat projecte, en comptes d'intentar “inventar” una Porta dels Apòstols³⁹, i la intenció d'acabar la Porta dels Apòstols queda aturada fins el mes de maig de 1961, quan abans de concloure les obres de la façana principal, el bisbe proposa al capítol enderrocar la

³⁷ Riuró 1986. doc. I.5. Marquès 1975b. Barral 1994.

³⁸ Aragó 1996.

³⁹ Marquès 1976. Tort 1954. Aragó 1996.

coberta de la Porta dels Apòstols per poder emprendre les obres d'aquesta portalada⁴⁰.

La represa del projecte provoca l'aparició de diferents propostes. L'escultor Josep Maria Bohigas proposa al Bisbe la conveniència d'encarregar un projecte a l'arquitecte Joaquim de Ros i de Ramis, arquitecte vinculat a la restauració del barri gòtic de Barcelona. També ofereixen solucions els arquitectes Joaquim Maria Masramon de Ventós i Josep Duixans Vila, un grup d'artistes de Girona i l'Associació *de Amigos de Gerona Antigua*, l'enginyer Jaume Butiñá, etc. Amb les propostes presentades, el bisbe inicia un seguit de consultes amb personalitats vinculades al terreny de les arts i a les comissions diocesanes. Tant el Capítol de la Catedral, com la *Comisión Diocesana de Litúrgia y Arte Sagrado* i la *Comisión Diocesana de Defensa del Patrimonio*, es decanten pel projecte de Ros. Projecte pel qual també demostra preferència l'arquitecte de la *Dirección General de Bellas Artes*, Alejandro Ferrant, i que és acceptat pel *Director General de Bellas Artes*, amb data 31 de maig de 1963⁴¹.

La mort del Bisbe Cartañá (1963), tot i que fa llegat per a aquestes obres, dificulta el desenvolupament del projecte. Fins l'any 1969 no es concreta de forma detallada l'obra, la manera com es finançarà ni el seu pressupost. Qüestions que queden resoltes en el "*Proyecto de obras de terminación de la Puerta de los Apóstoles de la Catedral de Gerona*" d'Alejandro Ferrant, arquitecte conservador de monuments de la *Dirección General de Bellas Artes*, el 2 de maig de 1969. Cinc anys després, el *Director General de Bellas Artes*, Joaquín Pérez Villanueva, comunica al bisbe Camprodon l'aprovació de l'últim projecte i pressupost d'Alejandro Ferrant per acabar la restauració de la Porta dels Apòstols. Les obres, que s'acaben el 29 d'octubre de 1975, varen estar a càrrec del *Ministerio de Educación y Ciencia* (secció de la *Dirección General de Patrimonio Artístico y Cultural*), amb plànols dels arquitectes Alejandro Ferrant i Joaquim de Ros i Ramis, i s'hi va usar pedra de Girona treballada en els tallers Solés i Anglada, i pedra de la pedrera Casellas treballada en el taller de Miret de Barcelona⁴².

⁴⁰ Marquès 1976. Marquès 1975b. Marquès 1963.

⁴¹ Marquès 1976.

⁴² Marquès 1976. Calzada 1975. doc. II.1.

Actualment a la porta l'únic element escultòric original que es conserva són les petites mènsules que havien de sostenir les figures dels apòstols, també es conserven dues d'aquestes escultures col·locades al cancell de les aules capitulars. Cal dir, que la intervenció dels anys setanta ha generat moltes opinions, majoritàriament crítiques: Oliver considera que *“el estilo ojival empleado resulta amazotado y excesivamente pesado y recargado”* en comparació amb el que resta de la porta original i en general amb la resta de l'edifici. Palol descriu l'obra com *“un arco rebajado, en manpostería, poco noble, da una silueta errónea a esta puerta del edificio; pero ya se ha convertido en un típico elemento de la plaza de los Apóstoles”*. D'un sentit similar són les paraules de Narcís-Jordi Aragó, que critica obertament l'acabament inadequat de l'obra i en repassa els precedents. El contrapunt a aquestes opinions el marca Mn. Marquès que recull els elogis que ha rebut l'obra i demana que algun dia s'omplin els buits de les fornícules amb escultures⁴³.

VIII Capçalera

Entre els anys 1936 i 1938 havia estat motiu de discussió en el si de la nova Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic, la conveniència d'enderrocar el mur que separava l'espai de darrere l'absis del carrer per millorar la visió del monument. Fins i tot, havia estat projectada la instal·lació d'una reixa sobre una part del mur existent o bé d'un nou mur, que havia de ser de maçoneria de pedra, a manera de sòcol. Però, a causa dels problemes propis del moment, es va optar per la solució més possible realista: rebaixar el mur existent convertint-lo en una mena de sòcol que permetia la visió integral del monument.

Aquesta actuació de la Comissió, com d'altres que ja hem comentat, a l'inventari que fa Morera després de la Guerra Civil és considerada com una pèrdua o destrossa soferta durant la Guerra. I per esmenar-la, entre els anys 1941-1945 es duu a terme la reconstrucció de la tanca de l'absis segons projecte presentat a la Comissió Provincial de Monuments per l'arquitecte Joaquim Ma. Masramon. L'obra, a càrrec de la Diputació i de l'Ajuntament, consisteix en una tanca amb pilars de carreus de pedra i reixes de ferro cedides pel Capítol, i queda enllestida l'abril de 1945⁴⁴.

⁴³ Boadas-Iglésias 2000. Oliver 1984, pàg.232-233. Palol 1955, pàg. 90. Aragó 1996. Marquès 1976.

⁴⁴ Riuró 1986. doc. I.5. Pla 1949, pàg. 161-162 i pàg. 170. doc. IV.2.

Entre els anys 1959 i 1961, coincidint amb les obres per eliminar els degoters de la nau i desenrunar de terra la volta, s'intervé en l'absis, eliminant el teulat superposat i completant els pinacles i la balustrada gòtica. Restauració segons projecte i direcció tècnica de l'arquitecte de la *Dirección General de Bellas Artes* Alejandro Ferrant i de l'aparellador Joan Sanz Roca⁴⁵.

IX Claustre

L'any 1930, durant els treballs de reparació de l'enguixat que cobria aleshores els murs del claustre fins a l'arrencada dels arcs, es varen trobar entre la Capella i la Torre de Carlemany les arcades de l'antiga Aula Capitular de la seu romànica. En ella s'hi havien allotjat els enterraments dels bisbes que havien estat desplaçats de la tomba episcopal al sòl de la nau, per necessitat d'enterrament de bisbes posteriors. Després d'aquesta troballa, que permet descobrir la ubicació de la Sepultura Comú dels Bisbes, decideixen no tornar a enguixar aquesta part del claustre i traslladar els sepulcres que contenia a diversos panys de mur del claustre⁴⁶.

Al llarg dels anys el nivell del pati del claustre havia quedat elevat respecte al nivell original, i com a conseqüència quedava tapada una part de la seva estructura. L'any 1963 s'emprenen obres de recuperació del basament del pati del claustre romànic. En aquestes obres es va rebaixar el nivell del paviment, i es va restaurar el brocal del pou i la cisterna, que es va transformar en un estany ornamental. La neteja de terres sobreposades al pati va permetre descobrir algunes lloses sepulcral dels segles XIV-XVI, i un bell paviment al voltant del pou on el basament forma una estrella. Durant aquesta campanya es reforma l'enjardinament i s'aprofiten les obres per fer cates arqueològiques. Les obres, pagades pel Capítol de la Catedral, les porta a terme l'arquitecte Masgrau sota supervisió d'Alexandre Ferrant, arquitecte de la *Dirección General de Bellas Artes*⁴⁷.

⁴⁵ doc. III.4. doc. III.6. Marquès 1958b. Marquès 1961. Marquès 1959, pàg. 81

⁴⁶ Fins aleshores l'emplaçament de la "sepultura comú" havia estat un misteri perquè la que s'havia trobat només contenia dos cossos. Amb la descoberta de l'Aula Capitular es descobria que era aquí on es guardaven els sepulcres quan quedava plena la Sepultura Comú, que es trobava en el presbiteri de la Seu romànica. Per tant, l'antiga Aula Capitular s'hauria convertit en la tomba comú, si no s'hagués construït la nau gòtica que va reduir notablement les dimensions de l'espai. L'aula fou tançada i es va perdre el record de la seva existència. Morera 1962.

⁴⁷ doc. III.4. doc. III.6. Marquès 1963.

A finals de la dècada dels seixanta (1967-1969) es duen a terme les obres de consolidació i restauració del cos nord del claustre i de la muralla adjacent (compresa entre la Torre Cornelia i els arcs construïts a continuació de la Torre Júlia), seguint el projecte de l'arquitecte Francisco Pons-Sorolla. Obres a càrrec de la *Dirección General de Arquitectura*, tot i que el Capítol va pagar les despeses complementàries⁴⁸.

En el Pla Director de 1999 es preveu la restauració del claustre i del seu entorn immediat. Una obra que en un primer moment formava part del grup d'obres urgents que calia emprendre, però que les limitacions econòmiques l'han reubicat en la segona fase⁴⁹.

X Sales Capitulars i Capella de l'Esperança: Serveis Culturals

A banda de les restauracions i intervencions que hem vist fins ara destinades a solucionar els problemes derivats de la meteorologia, els avatars bèl·lics o simplement del pas del temps, un nombre important d'obres s'escometen pel canvi d'ús que pateix un espai amb el pas dels anys. És el cas, de les Sales Capitulars que d'ençà de finals dels anys setanta acullen el Museu Capitular.

Abans d'allotjar l'exposició permanent del Tresor de la Catedral, en aquest espai s'havien realitzat diverses obres de manteniment, com les de 1907 quan es canvia el paviment⁵⁰. Però sens dubte, la intervenció més important que s'hi du a terme és la de 1962, quan s'escometen les obres de consolidació i restauració d'estructures i teulades. En aquest moment, els pisos superiors es trobaven en estat de ruïna i eren inaccessibles pel perill d'esfondrament que representaven. Les obres, a càrrec de l'arquitecte Ignasi Bosch i l'aparellador Juan Sanz Roca, varen consistir en l'apuntalament parcial de la teulada, l'enderroc d'algunes voltes impossibles de conservar, la substitució de l'estructura antiga de la teulada, de fusta, per una de nova, de bigues de ferro i celràs, i la restauració de la Torre Cornelia, reedificant-hi els pisos intermedis i el teulat. Aquestes obres, finançades pel Capítol i el Bisbat, varen permetre descobrir les restes del que es considera el primer campanar de la

⁴⁸ doc. III.6, doc. III.5.

⁴⁹ Esteban 2003, pàg. 3

⁵⁰ doc. I.4.

Catedral, i algunes peces arqueològiques que havien estat usades com a material per omplir els murs⁵¹.

Després de la restauració i consolidació de les Sales Capitulars, en els anys 1975 i 1976 es porten a terme per compte de la Catedral i el Bisbat, les obres de reinstal·lació en les tres primeres sales del Museu Capitular⁵². L'exposició pública del Tresor de la Catedral s'havia decidit més de vint anys abans per acord Capitular (1951) amb un primer projecte expositiu és ???Canonge Lambert Font i Gratacós, aconsellat per l'historiador Josep Gudiol i Ricart i l'arquitecte Joan Maria de Ribot i de Balle. Però d'abans d'aquesta data tenim resolucions capitulars com la del 18 de desembre de 1899, quan s'acorda la construcció de dues vitrines tancades per poder mostrar sense problemes els manuscrits de la Bíblia i l'Apocalipsis⁵³.

L'any 1985 l'espai expositiu del Museu Capitular és ampliat. Coincidint amb l'aniversari del lliurament de Girona a Carlemany, el Capítol organitza una exposició commemorativa de l'episodi que servirà a més per rehabilitar l'antiga biblioteca d'època medieval situada sobre l'ala nord del claustre. Les obres, que no afecten l'estructura gòtica, consisteixen en la neteja dels paraments, la renovació dels tancaments i la instal·lació elèctrica i de vitrines exemptes. El projecte, de l'arquitecte Josep Maria Pla Torras, preveu recuperar l'espai per acollir, passada l'exposició, el Museu Tèxtil de robes litúrgiques⁵⁴.

En l'*Avanç del Pla Director* presentat l'any 1999 es preveu la remodelació i ampliació del Museu, integrant-lo en els recorreguts de l'edifici i dotant-lo de l'espai suficient per exposar-hi tot el material que custodia. Aquesta reordenació inclou els espais que el componen ara i d'altres de nous, com ara la segona planta de l'ala nord i els soterranis, i preveu el trasllat de l'entrada del Museu a la capella de l'Esperança (on caldria substituir la tanca de forja per un vidriera), que permetrà l'accés lliure al claustre de forma independent de l'entrada del Museu. El nou recorregut museogràfic finalitza a

⁵¹ doc. III.4. doc. III.6. Calzada 1977. Marquès 1962.

⁵² doc. III.6.

⁵³ doc. I.1. Marquès 1958, pàg. 67

⁵⁴ doc. VI.1.

l'actual casa del campaner que, remodelada, acollirà els serveis higiènics, la botiga i el bar-cafeteria⁵⁵.

A tocar de les Sales Capitulars hi ha la Capella de l'Esperança, que la reordenació del Museu prevista en l'*Avanç del Pla Director* converteix en entrada. Aquesta capella va ser construïda, on hi havia hagut el menjador de la comunitat, el 1531 per voluntat del bisbe Guillem Boil que s'hi va fer enterrar. De les moltes intervencions antigues que ha patit, cal destacar la dels anys 1625-1627, quan té lloc una important ampliació a càrrec del canonge Antoni Adroher (construcció d'un cimborri i ampliació de la planta), i la dels anys 1704-1709, quan s'amplia i es fa nou el presbiteri. Durant anys fou seu de la parròquia del Carme, fins que després del Concili Vaticà II (1962-1965) les catedrals deixen de ser parròquies i aleshores es decideix la seva restauració.

En les obres de restauració, dutes a terme l'any 1967 per l'arquitecte Joan Maria de Ribot i l'aparellador Joan Sanz Roca, es repica la pedra de les parets, s'elimina la porta de fusta i es deixa l'espai obert amb una reixa (que prové del presbiteri de Vilobí), es canvia la teulada, es restaura la cúpula i s'obren els finestrals que donen al claustre.

La vinculació d'aquesta capella al Museu, proposada ara en el *Pla Director*, no és nova. Des que l'any 1958 Mossèn Marquès promou fer-la visible, exposant-hi permanentment el Llit de la Mare de Déu, obra de Lluís Bonifàs (1767), i alguns tapissos i quadres que no estaven exposats al Museu de la Catedral per manca d'espai. Després d'unes petites intervencions pel que fa a l'accés i la il·luminació, ha tingut aquest ús⁵⁶.

La Biblioteca Capitular com a espai físic es crea durant el bisbat de Berenguer d'Anglesola (1395) i s'ubica (com hem vist) sobre l'ala nord del claustre. L'origen i vicissituds dels volums conservats i de la mateixa biblioteca es recullen en una magnífica monografia de Lluís Batlle i Prats de l'any 1947. Pel que fa a les intervencions arquitectòniques en el segle XX, cal dir, que abans de la Guerra Civil els llibres de la biblioteca són traslladats a la seu del *Archivo del Secretariado Catedralicio*, on són restaurats i inventariats pel Canonge Morera. Actualment, l'Arxiu i Biblioteca Capitulars, estan situats en els pisos superiors de la Torre Cornelia en unes instal·lacions remodelades l'any 1967. El projecte de reforma i ampliació, a càrrec dels arquitectes Josep

⁵⁵ Equip redactor 2001. Equip redactor 2000. doc. III.11. Esteban 2001c.

⁵⁶ Marquès 1958. doc. III.4. doc. III.6. Marquès 1961. Calzada 1975.

Ros Casadevall i Joan Maria de Ribot, es va materialitzar en l'obertura de nous accessos per facilitar l'entrada, la rehabilitació de la primera sala (amb la instal·lació de serveis, la modificació de finestrals i la reconstrucció d'alguns paraments), i la reforma de la sala d'arxiu i biblioteca amb la instal·lació dels serveis necessaris. Les obres les finança el Capítol amb la col·laboració de la *Dirección General de Archivos y Bibliotecas*, la Diputació i l'Ajuntament de Girona⁵⁷.

Entre les actuacions adreçades a adequar l'edifici al seu ús cultural, el *Pla Director* de la Catedral preveu la remodelació i ampliació de l'arxiu, dotant-lo d'un accés directe i independent del recorregut del Museu, que a més permetria l'adequació de l'equipament a les directrius actuals de prevenció d'incendis⁵⁸.

XI Vitralls

La construcció dels vitralls i la seva reparació són processos paral·lels, i exemplifiquen la doble condició d'acabament i manteniment que sovint tenen les obres de la Catedral. No exposarem aquí les vicissituds sofertes per cada vitrall, perquè en el volum dedicat a la Catedral de Girona del *Corpus Vitrearum Medii Aevi*⁵⁹ s'analitza detalladament l'estat en què es troba cada un d'ells (els elements originals i els afegits que presenta, les restauracions antigues i actuals, etc.) sinó que farem un breu repàs a les dades més destacables.

Entre 1332 i 1348 es construeixen els vitralls de la zona del presbiteri de la nau central; són onze vitralls que conformen el cicle dedicat a la Mare de Déu, i són obra de l'anomenat Mestre del Presbiteri. L'any 1357 es construeixen els vitralls de la girola i de les primeres capelles del costat sud de la nau; dels onze vitralls originaris, avui se'n conserven només set que han estat atribuïts a Guillem de Letumgrad. El 1375 Ramon Gilabert contracta la construcció dels vitralls de les capelles de Sant Iu i de Santa Magdalena, i paral·lelament a la seva construcció, en els anys 1380 i 1386, es documenten les primeres reparacions en vitralls de la Seu.

⁵⁷ Batlle 1947. doc. III.4. doc. III.6.

⁵⁸ Equip redactor 2001. doc. III.11.

⁵⁹ VVAA 1987.

Al llarg dels segles següents es mantindrà aquesta doble dinàmica de construcció de nous vitralls i reparació dels antics. A principis del s. XV (1418) Bonanat Vidal construeix el vitrall que mira al Palau Episcopal i, el 1437, el mestre Tolosà Antoni Tomàs construeix el gran vitrall dels Apòstols. Abans d'acabar el segle (1478) es documenten importants obres de reparació en diverses vidrieres a càrrec de Gili Johan, vitraller, i el mestre de cases Agustí. Ja en el s. XVI (1520) Jaume Fontanet seguint els cartrons del pintor Joan de Burgunya, realitza el vitrall de les Sibil·les, els Evangelistes i els Quatre Doctors de l'Església; alhora que contracta l'adob anual de les vidrieres de la Seu.

A partir de la segona meitat del s. XVI i al llarg del primer terç del s. XVII sovintegen en els llibres d'obra les anotacions per neteges i reparacions en vitralls. En tenim de documentades en els anys 1583, 1596, 1603, 1605 (reparació del vitrall dels Apòstols), 1607 (reparació del vitrall de les Sibil·les), 1622 i 1626, entre d'altres. Però, sens dubte, especialment importants seran les intervencions posteriors als atacs francesos de 1694. A conseqüència de les bombes franceses es registren importants desperfectes en tots els vitralls del voltant de l'altar major, i es destrueix totalment el de la rosassa central que representava el Judici Final. En els anys següents caldrà reparar els del voltant de l'altar major, i fer de nou el de la rosassa, que ara es dedicarà a Sant Miquel. El nou vitrall, col·locat l'any 1706, es obra de Francesc Saladriga. El mateix mestre que entre els anys 1711 i 1716 haurà de reparar les vidrieres espatllades durant el setge de 1710.

Al llarg del segle XVIII es manté aquest procés de reparació, alhora que es reprèn la construcció de noves vidrieres. L'any 1719 s'adoba el vitrall de sobre la Porta dels Apòstols, el 1730 el mestre de cases Benet Cantillo treballa en diverses reparacions, el 1769 es renova la vidriera de Sant Iu, etc. I paral·lelament es construeix el vitrall de la rosassa de la façana dedicada a l'Assumpció, que s'acaba l'any 1732. En el segle següent, continua la mateixa inèrcia: l'any 1816 es restaura el vitrall de la capella de Santa Anastàsia, i el 1883 es construeix el de sobre la capella del Sagrament.

També en el s. XX es construeixen nous vitralls. Entre els anys 1913 i 1916, es col·loquen tres grans vitralls amb dotze imatges de sants a cada un, i un vitrall per a la capella del baptisteri. En aquest principi de segle (1914-1920) es col·loca la protecció del vitrall de la rosassa de la façana i es produeix a més la "salvació" d'una peça antiga. Entorn a 1929-1930, Lluís Busquets, propietari amb els seus germans de la Galeria dels Bells Oficis, i després arxi-

ver i bibliotecari municipal a més de director del Museu de Sant Pere de Galligants, després d'una neteja del trifori de la Catedral va recuperar les restes d'un vitrall que s'anaven a llençar. Després de reparar la peça, un petit vitrall de la segona meitat del s XIV, obra de Guillem Letungard, i d'estar molts anys en mans de la família Busquets, aquest vitrall fou retornat a la Catedral i exposat al Museu Capitular.

Durant la Guerra Civil, com hem vist, varen ser múltiples les pèrdues que va patir l'edifici. Amb el bombardeig del 29 de gener de 1939, a més de destruir-se 250 m² de teulada, l'ona expansiva va causar desperfectes en els vitralls, especialment en els tres més grans del mur de migdia. A més, amb la destrucció de retaules causada per la Guerra Civil queden al descobert els panys de paret de les capelles de la Catedral i es fa necessari la realització de nous vitralls; com els que es varen col·locar en dos finestrals del mur nord i en dos més del mur sud amb figures de sants i santes i escenes historiades.

Ja més recentment, l'any 1998, fou necessari restaurar el vitrall premodernista de Carlemany, que havia quedat malmès per l'ona expansiva produïda per la caiguda d'un llamp al campanar l'agost de 1997. Es va dur a terme una restitució dels emplomats i de la protecció exterior amb vidre de seguretat, i la reparació i restitució d'alguns fragments de vidre trencat. Aquesta restauració va anar a càrrec de Joan Vila Grau i Antoni Vila Delclos, membres del Comitè Tècnic del *Corpus Vitrearum Medii Aevi* de Catalunya.

La situació de la resta de vitralls al final del s. XX s'exposa en el *Pla Director*. Molts havien perdut la grisalla original, els emplomats estaven deteriorats i els travessers d'acer s'havien oxidat. El document, a més de la restauració dels vitralls de la capçalera, preveia també la instal·lació de noves proteccions exteriors de vidre laminar i perfil d'acer inoxidable matisat, que permetessin desmuntar les que hi havia i recuperar la visió original del finestrall amb els mainells i la traceria superior de pedra vistes a l'exterior. Igualment en el marc de les obres previstes en el *Pla Director*, i com una intervenció complementària a la restauració de la façana, entre juny de 2000 i juliol de 2001, es va dur a terme la restauració de les dues rosasses (la de Sant Miquel i la de l'Assumpta), encarregada a una empresa especialista en vitralls seguint la base del *Pla Director* per a la restauració de vitralls redactat pels membres del *Corpus Vitrearum* Joan Vila-Grau i Antoni Vila Delclós⁶⁰.

⁶⁰ Marquès 1981. Oliver 1984, pàg. 244. Busquets 1985. Barral 1994, pàg. 84. doc. I.5. Barral 2000. VVAA 1987. Equip redactor 2001. doc. III.11. Esteban 2001b. doc. V.1.

XII Cor i Orgue

Al llarg del segle XIX apareixen diverses veus (Villanueva, La Canal, Roca Farreras, etc.) a favor del desmuntatge i retirada del cor i de l'orgue (obres del s. XVI) del mig de la nau per recuperar la perspectiva i amplitud del temple gòtic⁶¹. Però, tot i aquestes opinions, el cor i l'orgue es mantenen en el seu lloc, i és més, a principis del segle XX es repara l'orgue perquè pugui continuar sonant com calia⁶².

Entre les actuacions a la Catedral de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic creada l'any 1936 (i activa fins el 1938), destaca des del primer dia el debat sobre la conveniència de desmuntar l'orgue i de suprimir o rebaixar els murs del cor. El juny de 1937 ja s'havia desmuntat l'orgue i eliminat parcialment els murs del conjunt. Pel que fa a l'orgue, una vegada desmuntat no hi ha acord sobre a on cal ubicar-lo; i tot i que l'opinió més generalitzada era situar-lo al presbiteri, els elements de l'orgue desmuntat, juntament amb les restes d'altres orgues de la ciutat o de pobles veïns, queden emmagatzemats esperant ser reaprofitats⁶³.

Com hem vist, acabada la Guerra Civil les actuacions de la comissió republicana són considerades pèrdues causades per l'enfrontament militar i així consten, per exemple, en el memorial "*La revolución marxista antiespañola de 1936. Inventario de las pérdidas de la Catedral de Gerona durante el dominio marxista*" que es redacta l'any 1939⁶⁴. Al costat dels desperfectes causats pel bombardeig del 29 de gener (esfondrament d'una part de la volta, desperfectes en algunes cadires del cor, en els vitralls, etc.) s'apunta l'enrunament de les parets que tancaven i envoltaven el cadirat del cor, i la desaparició d'al-

⁶¹ Roca Farreras s'expressa així: "*¿Cuánto ganaría la perspectiva del templo si desapareciese el coro ò desapareciesen al menos el órgano y los demás aditamentos posteriores á sus muros y sillería? ¿Si se arrancase el coro y quedase desembarazada la magnífica nave!*". Considera que "*realmente desfavorece mucho el efecto de la anchura de la bóveda, le quita parte de perspectiva y tanto ó más que el coro lo hacen el órgano que se levanta en el testero, las obras modernas y postizas que le rodean por el exterior ó le sirven de remate y el altar del Crucifijo adosado á su muro posterior*". Proposa, "*podría el coro desembarazarse de todos los aditamentos laterales, posteriores y superiores que aumentan su volumen y altura, reducirse á los dos órdenes de sillars y á los muros ó á un solo orden, y el órgano pasar á una tribuna sostenida por delgadas columnas sobre la puerta mayor como la tribuna de la música en Santa María del Mar, de Barcelona*". Roca 1888b, pàg. 311-312.

⁶² doc. I.2. doc. I.3.

⁶³ Riuró 1986. Oliver 1984.

⁶⁴ doc. I.5.

gus dels seus elements, i el desmuntatge i pèrdua d'algunes parts de l'orgue⁶⁵.

En el "*Plan de mejoras, arreglos y reformas*" redactat durant la Visita Pastoral de l'11 de gener de 1940, per planificar les accions que caldrà dur a terme per reparar els "desperfectes" causats durant la guerra, proposen que amb la situació actual dels murs que envoltaven el cor eliminats, ja no caldrà reprendre el projecte anterior de traslladar-lo a l'espai existent entre les columnes de les trones i les immediates del presbiteri per millorar la visió de la nau, sinó que caldrà buscar noves solucions. D'una banda s'apunta la possibilitat de deixar les cadires indispensables, que sense el mur de tanca no obstaculitzarien la visibilitat de la nau, reduir la longitud del cor i col·locar unes varilles, sostingudes per braços, per protegir els seients amb cortines gruixudes, que serien desmuntables per permetre la visió de l'altar quan fos necessari. Aquesta opció, a favor de la qual s'apunta que ha estat adoptada a moltes catedrals estrangeres, representa una inversió molt menor que la segona opció exposada: traslladar el cadirat a la línia que va des de les columnes que aguantaven les trones fins a les immediates del presbiteri. Aquesta proposta, a més d'un cost força superior, deixaria la nau buida; un fet que consideren "*condenaria a nuestro templo a la penosa impresión, mucho más acentuada, de casi perpetua soledad.*". Finalment, el Capítol acorda portar a la pràctica la primera solució proposada, i es torna a muntar el cor al mig de la nau⁶⁶.

En referència a l'orgue, en aquest *Plan de Mejoras* de 1940, s'exposa la necessitat de tornar-lo a muntar, si bé es considera que caldrà fer-ho en un lloc diferent d'on estava. Es proposen tres ubicacions: la primera, sobre la porta principal construint un cor alt en pedra; la segona, penjat sobre de l'arc que comunica amb el claustre (consideren que aquesta opció té a favor que ja hi ha l'escala construïda per accedir-hi, i en contra que trencaria la simetria i severitat de línies de la nau); i, per últim, muntat en una capella lateral. Tot i que en l'informe tècnic demanat al Sr. Civil es proposa optar per una de les dues primeres solucions, el Capítol considera que la millor ubicació seria la capella de la Immaculada. Però sorprenentment, l'any 1942 es pren la decisió de tornar a muntar-lo al lloc on estava. Aquesta decisió, dona peu a la queixa formulada davant la Comissió de Monuments el 4 de desembre d'aquest any per l'arquitecte Joaquim Maria Masramon, que demana la intervenció de la

⁶⁵ doc. I.5. Oliver 1984.

⁶⁶ doc. I.6.

Comissió en aquesta qüestió. Com a resposta, el Dr. Morera s'excusa al·legant que l'emplaçament s'havia decidit en absència seva, i considera la possibilitat que en un futur es pugui variar l'emplaçament, a més, afegeix que tot i que col·locar-lo damunt de la porta principal era la millor solució, no era possible en aquells moments al Capítol per raons econòmiques. Així doncs, l'any 1943 l'orgue (amb la caixa actual) torna a quedar col·locat al mig de la nau⁶⁷.

Al llarg de la segona meitat del s. XX, diverses veus reclamen el canvi d'emplaçament de l'orgue i del cor. Pel que fa a l'orgue, ara per ara, es manté al bell mig de la nau, mentre que el cor, va ser retirat l'any 1974, i una part del seu cadirat instal·lat en la Capella Conventual (abans Sagristia) restaurada l'any 1978⁶⁸.

La polèmica entorn al trasllat de l'orgue i la recuperació de l'espai gòtic, ha viscut diversos moments destacables. Als anys seixanta, el Capítol en defensa el trasllat, però s'escuda en les dificultats tècniques i econòmiques que representaria aquesta reinstal·lació. L'any 1967, per exemple, en la memòria que el Capítol presenta al *Director General de Bellas Artes*, aquesta intervenció figura en l'apartat d' "*Obras futuras previstas como necesarias y de proxima realización*", i es defineix com una "*obra reiteradamente aconsejada por razones artísticas, arqueológicas y litúrgicas, pero que implica serios problemas y considerables gastos*". La voluntat del Capítol queda refermada l'any 1969, quan demana pressupost a diverses cases comercials per escometre el trasllat i es redacten diversos projectes amb solucions també diverses per a la seva reubicació. A la dècada dels setanta el Dr. Calzada especula amb la possibilitat de traslladar l'orgue a la Capella de Sant Joan (abans Sta. Helena), perquè en aquesta capella antigament ja hi havia hagut un orgue. Però, paral·lelament el Capítol en una nota adreçada a l'opinió pública, considera "*que la reflexió* (d'aquest trasllat) *hauria de durar molt de temps, perquè hi havia en joc problemes litúrgics, pastorals, arquitectònics, històrics, econòmics i sentimentals*". Una reflexió que quinze anys després, en un article a la Revista de Girona, Narcís-Jordi Aragó lamenta que encara no s'hagi produït. En el mateix article, Aragó, es fa ressò de les paraules de l'escultor Eduardo Chillida quan citava com un dels quatre espais interiors més impressionats la Catedral de Girona (al costat de Sta. Sofia de Constantinoble, el Panteó de

⁶⁷ doc. I.6.; Pla 1949, pàg. 165. doc. IV.2. Equip redactor 2001.

⁶⁸ doc. III.8.

Roma i Sta. Maria del Mar de Barcelona), i proposava la convocatòria d'un concurs internacional d'arquitectes per treure l'orgue⁶⁹.

En relació a la reubicació de l'orgue, l'*Avanç del Pla Director* de la Catedral es defineix a favor del trasllat de l'orgue, fent-se ressò del debat de fa anys i de les nombroses opinions favorables a la seva retirada, per tal de no distorsionar la visió de l'interior de la nau. Tot recuperant en part alternatives d'ubicació ja proposades anys enrere, en el document es proposen tres possibles ubicacions. La primera, en l'espai de mur entre la porta de St. Miquel (accés claustre) i el trifori; una opció que té com avantatge la facilitat de l'accés, però que pel volum distorsionaria la simetria i claredat de la nau. La segona possibilitat seria col·locar-lo a la part superior del trifori sobre la porta de la façana principal; aquesta solució a més de la dificultat d'accés (caldria practicar una obertura al trifori), suposaria cegar una part del trifori i l'arc de la porta principal. I la tercera opció, ubicar-lo a la Capella de la Mare de Déu a la façana nord (al costat de la Torre de Carlemany); aquesta es considera la millor ubicació perquè és la que representa menys impacte a la nau i també acústicament és la millor solució; a més la capella no té retaule i té una escala al costat mateix per facilitar-ne l'accés. Des del Capítol, però, no es comparteix aquest criteri, tant per les dimensions de l'instrument com per la inutilització que suposaria de la capella. Tot i que no hi ha un projecte definitiu, el trasllat de l'orgue està inclòs en les actuacions previstes en l'*Avanç del Pla Director* de 1999⁷⁰.

XIII Presbiteri

La construcció de l'actual Catedral gòtica s'inicia pel presbiteri entorn a l'any 1312, quan el Capítol decideix edificar la nova capçalera enderrocant la romànica, que s'havia fet petita. Les obres de l'actual capçalera gòtica queden enllestides l'any 1355. Amb aquesta reforma del presbiteri, que després continuarà cap a la nau, també es renova part del mobiliari litúrgic; l'any 1320 s'encarrega el baldaquí i el 1325 s'acaba el retaule d'argent.

L'any 1997, per adaptar-se a la normativa litúrgica sorgida del Concili Vaticà II el Capítol pren la iniciativa de remodelar el presbiteri. La reforma

⁶⁹ doc. III.8. Pla 1949. Oliver 1984. Aragó 1989. Calzada 1975. doc. III.8. doc. III.4. doc. IV.3.

⁷⁰ Equip redactor 2001. doc. III.11. Brugué 2002.

pretenia ampliar l'espai del presbiteri fins a les columnes que inicien la nau única, aconseguint la digna ubicació de l'altar major, la càtedra episcopal i els altres elements litúrgics. Per permetre la clara visió dels diferents elements del mobiliari es preveia la retirada de la reixa situada als peus de la capçalera, i la col·locació, per protegir els valuosos elements litúrgics del presbiteri, d'unes mampares de vidre fix en els laterals, i mòbils, amb el sistema de guillotina, en el frontal. El projecte, dels arquitectes Josep Ma. Pla Torras, Joan Ma. de Ribot i de Balle i Josep Ros Casadevall, contemplava a més, la il·luminació elèctrica de tot el conjunt i la sonorització de l'espai. Aquest projecte de reforma i ampliació del presbiteri no fou aprovat per la Comissió de Patrimoni del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya⁷¹.

En l'*Avanç del Pla Director* presentat l'any 1999 es preveu la reforma i ampliació del presbiteri, recollint amb matisos el projecte redactat el 1997 a iniciativa del Capítol. Es proposa l'ampliació del presbiteri fins a l'espai que defineix la Catedral de tres naus, consolidant l'espai que s'usa com a altar provisional. Aquesta actuació, prevista en l'*Avanç del Pla Director*, es beneficiarà del conveni signat l'any 1999 entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el Bisbat de Girona, l'Ajuntament i la Diputació de Girona, per a la seva realització⁷².

Juntament amb el cor i l'orgue, les trones del presbiteri, també varen ser desmuntades durant la Guerra Civil. Mentre que les trones varen sobreviure al conflicte, les escales de pedra que hi conduïen varen ser destruïdes, i acabada la guerra calia restituir ambdós elements. Tot i que en el "*Plan de Mejoras*" redactat l'any 1940, s'apuntava la possibilitat d'ubicar les trones separades de les columnes que les havien sostingut, perquè aquestes guanyaven esveltesa, les trones són tornades al seu lloc original. Pel que fa a l'escala, es decideix la seva construcció en forja, perquè millorava la visibilitat i la impressió de les columnes respecte a la construcció en pedra⁷³.

Recentment, un projecte d'il·luminació de la nau (octubre de 2000), preveia una nova retirada de les trones del presbiteri. Els autors del projecte consideraven que obstaculitzaven la il·luminació prevista de les nervatures de

⁷¹ doc. VI.2. doc. III.12.

⁷² Equip redactor 2001. doc. III.11.

⁷³ doc. I.5. doc. I.6.

les columnes que delimiten el presbiteri. Però, la Comissió de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya va rebutjar la proposta, al·legant que les catedrals contenen elements litúrgics de diverses èpoques que enriqueixen el seu contingut, i que per tal cal preservar-los⁷⁴.

XIV Capella romànica

L'antiga capella romànica de la Catedral va ser restaurada i readaptada per servir de sagristia a principis dels anys setanta, segons projecte de l'arquitecte Francisco Pons-Sorolla i amb finançament del Capítol de la Catedral i de la *Direcció General de Arquitectura*⁷⁵. Ara, l'*Avanç del Pla Director* de 1999, preveu un nou canvi d'ús per a aquest espai. Considerant els problemes d'espai, de proporció i de circulació que presenta l'actual baptisteri, ubicat a la capella d'accés al campanar des de 1707, els responsables del Pla Director proposen el seu trasllat a l'actual sagristia. Aquesta nova ubicació permetria recuperar l'estat original de la capella (enderrocant unes escales adossades a la paret lateral, etc.), i gaudir d'un espai prou ampli per a les cerimònies amb un accés tant des de l'exterior com des de l'interior al baptisteri (d'acord amb la tradició litúrgica)⁷⁶.

3. BIBLIOGRAFIA

- Amics Art Vell 1935 Amics de l'Art Vell, *Memòria de l'obra realitzada des de la seva fundació 1929 – 1935*. Barcelona, 1935.
- ANGLE 1983. Italo Calvo Angle, "Introducció" a *1380-1980 Sis segles de protecció del patrimoni arquitectònic de Catalunya*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 1983.
- ARAGÓ 1989. Narcís-Jordi Aragó, "L'orgue immòbil" a *Revista de Girona*. núm. 137 (1989) pàg. 6-7.
- ARAGÓ 1996. Narcís-Jordi Aragó, "La porta mal acabada" a *Revista de Girona*. núm. 175 (1996) pàg. 7.
- ARAGÓ – BONASTRE 1980. Antoni M. Aragó – Francesc Bonastre, "Capítols per a la construcció d'un orgue a la seu gironina" a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. vol. XXV-I (1980) pàg. 447-459.

⁷⁴ doc.. V.6.

⁷⁵ doc. III.6. doc. III.7.

⁷⁶ Equip redactor 2001. doc. III.11.

- BALLESTER 1993. Jose María Ballester, "La gestión de los conjuntos catedralicios. Su dimensión europea" a *La conservación del patrimonio catedralicio*. Madrid, Ministerio de Cultura, 1993, pàg. 13-21.
- BARRAL 1994. Xavier Barral i Altet, *Les catedrals de Catalunya*. ed. 62, Barcelona, 1994.
- BARRAL 2000. Xavier Barral i Altet, *Vitralls medievals de Catalunya*. ed. Lunweg, Barcelona, 2000.
- BASSEGODA 1988. Joan Bassegoda i Nonell, "Restauracions a la Catedral de Barcelona" a *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, s.n., 1988, pàg. 7-22.
- BATLLE 1947. Lluís Batlle i Prats, *La biblioteca de la Catedral de Gerona. Desde su origen hasta la imprenta*. Girona, Instituto de Estudios Gerundenses, 1947.
- BLANCH 1853. N. Blanch Ylla, *Gerona Histórico Monumental*. Girona, Imp. Paciano Torres, 1853.
- BLANCH 1862. N. Blanch Ylla, *Gerona*. Girona, Libreria Gerundense, 1862.
- BOADAS – IGLÉSÍAS 2000. Joan Boadas i Raset – David Iglésias i Franch, *Girona. Les imatges del segle*. Girona, Lunweg i Ajuntament de Girona, 2000.
- BOHIGAS 2003. Joaquim Bohigas, "Proposen buscar <<padrins>> per a les noves campanes de la Catedral" *Diari de Girona*, 8-agost-2003, pàg. 34.
- BRUGUÉ 2002
David Brugué, "El Capítol busca diners per posar dues campanes noves a la Catedral" *El Punt*, 8-agost-2002. pàg. 4.
- BUSQUETS 1985. Joan Busquets i Dalmau, "Petita crònica de la recuperació i restauració d'un vitrall" a *Revista de Girona*. núm. 113 (1985) pàg. 76.
- CALZADA 1960. Josep Calzada i Oliveras, "La Fachada de la Catedral" a *Ferias y fiestas de San Narciso. Programa Oficial*. Girona, 1960, pàg. 11-15.
- CALZADA 1975. Josep Calzada Oliveras, *Las Claves de Bóveda de la Catedral de Gerona*. Barcelona, Escudo de Oro, 1975.
- CALZADA 1977. Josep Calzada i Oliveras, *Les Campanes de la Catedral de Girona*. Girona, Diputació de Girona, 1977.
- CALZADA 1985. Josep Calzada i Oliveras, "La Desamortització i la Comissió de Monuments de Girona" a *Revista de Girona*. núm. 113 (1985) pàg. 316-323.
- CANADELL 1941. Esteve Canadell i Quintana, *Las campanas de la Catedral de Gerona*. Girona, 1941.
- EQUIP REDACTOR 2000. Equipo redactor del Pla Director, "La Catedral de Girona y su Plan Director" a *Ars Sacra*, núm. 16 (2000) pàg. 39-54.
- EQUIP REDACTOR 2001. Equip redactor del Pla Director, "Catedral de Girona. Restauració de la façana" a *La Punxa*, núm. 31 (2001) pàg. 5-29.
- ESTEVA – MONSALVATGE – PLA – IBARZ 1914. Joan Esteva, Javier Monsalvatge, Joaquín Pla, Manuel Ibarz, *Guia de Gerona y su provincia*. Girona, 1914.
- ESTEBAN 2000. Ramon Esteban "La façana de la catedral de Girona és d'un autor diferent del que s'havia pensat fins ara" a *El Punt*, 24-novembre-2000.
- ESTEBAN 2001A. Ramon Esteban, "Apareix la coberta gòtica de la catedral de Girona durant la reparació de les terrasses de l'absis" a *El Punt*, 18-abril-2001.
- ESTEBAN 2001B. Ramon Esteban, "Girona reestrena la façana de la Catedral, el principal símbol de la ciutat" a *El Punt*, 29-juliol-2001.

- ESTEBAN 2001C. Ramon Esteban, "La Girona carolíngia reapareix al subsòl dels soterranis de la catedral" a *El Punt*, 9-octubre-2001.
- ESTEBAN 2003. Ramon Esteban, "L'obra de la Seu va a l'hora" a *El Punt*, 4-agost-2003.
- FABRE 1982. Jaume Fabre, "Vitamines electròniques per al rellotge de la Catedral" a *Punt Diari*, 26-novembre-1982, pàg. 7
- FABRE 1983 . Jaume Fabre, "L'àngel de la Catedral, quinze anys presidint el quefer dels gironins" a *Presència*, núm. 587 (maig 1983) pàg. 4-7.
- FIUS 1905. Ignacio Fius, *Guia ilustrada del Tourista*. Girona, Imp. Paciano Torres, 1905.
- FONT 1952. Lamberto Font, *Gerona. La Catedral y el Museo Diocesano*. Girona, 1952.
- FREIXAS 1997. Pere Freixas Camps, "El procés constructiu de la Seu de Girona: projectes i protagonistes" a *Girona a l'abast*. Girona, 1997.
- GERIÓN, 1957. Gerión, "El reloj resucitado" a *Los Sitios*. 22-gener-1957, pàg. 3.
- GERIÓN, 1957. Gerión, "El reloj resucitado" a *Los Sitios*. 23-gener-1957, pàg. 3.
- GERIÓN, 1957. Gerión, "El reloj resucitado" a *Los Sitios*. 24-gener-1957, pàg. 3.
- GERIÓN, 1957. Gerión, "El reloj resucitado" a *Los Sitios*. 25-gener-1957, pàg. 3.
- GIRBAL 1866. Enrique Claudio Girbal, *Guia - Cicerone de la Immortal Gerona*. Girona, 1866.
- GIRBAL 1888. Enric Claudi Girbal Nadal, "El Baldaquino del Altar Mayor de la Catedral" a *Revista de Gerona*. Vol XII (1888) pàg. 65-68.
- GANAU 1999. J. Ganau Casas, *La protección de los monumentos arquitectónicos en España y Cataluña (1844 - 1936). Legislación, organización, inventario*. Lleida, 1999.
- GONZÁLEZ - LACUESTA 1983. Antoni González i Raquel Lacuesta, *1380-1980. Sis segles de protecció del patrimoni arquitectònic de Catalunya*. Barcelona. Diputació de Barcelona. 1983.
- GRAHIT 1926. Josep Grahit i Grau, *Les campanes de Girona*. Girona, 1926.
- LLOP 1994. Francesc Llop i Bayo, "Informe sobre la torre, las campanas y los toques" (30/08/1994) a *El Gremi de Campaners Valencians*. www.cult.gva.es/gcv/t222b.htm (21/01/2002).
- MARQUÈS 1948. Jaime Marquès Casanovas, "Origen y vicisitudes de la Plaza de los Apóstoles de Gerona" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*. vol. III (1948) pàg. 226-245.
- MARQUÈS 1955. Jaume Marquès Casanovas, "La fachada de la catedral de Gerona" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*. vol. X (1955) pàg. 285-316.
- MARQUÈS 1955B. Jaime Marquès Casanovas, *Exposición de proyectos y grabados referentes a la Catedral de Gerona*. Girona. 1955.
- MARQUÈS 1958A. Jaime Marquès Casanovas, "El mausoleo de Guillermo Ramón Boil en la Seo de Gerona" a *Revista de Gerona*. núm. 4 (1958) pàg. 63-67.
- MARQUÈS 1958B. Jaume Marquès Casanovas, "El Muro oriental de la Seo de Gerona" a *Ferias y fiestas de San Narciso 1958*. Girona, 1958, pàg. 71-75.
- MARQUÈS 1959. Jaime Marquès Casanovas, "Maestros escultores de la fachada Catedralicia de Gerona" a *Revista de Gerona*. núm. 8 (1959) pàg. 81-84.
- MARQUÈS 1960. Jaime Marquès Casanovas, "El Sepulcro de Dª Leonor de Cabrera

- en la Seo de Gerona" a *Revista de Gerona*. núm. 12 (1960) pàg. 19-25.
- MARQUÈS 1961. Jaime Marquès Casanovas, "Importantes hallazgos arqueológicos en la Catedral de Gerona" a *Revista de Gerona*. núm. 14 (1961) pàg. 39.
- MARQUÈS 1962. Jaime Marquès Casanovas, "Los Campanarios de la Catedral de Gerona" a *Revista de Gerona*. núm. 18 (1962) pàg. 13-16.
- MARQUÈS 1963. Jaime Marquès Casanovas, *Le Cloître de la Cathedrale de Gerona*. Girona, 1963.
- MARQUÈS 1967. Jaime Marquès Casanovas, "Restauración de la Bóveda de la Catedral" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*. vol. XVIII. Girona (1967) pàg. 377-384.
- MARQUÈS 1968A. Jaime Marquès Casanovas, "Descubrimientos en la Plaza de los Apóstoles de la Seo de Gerona" a *Revista de Girona*. núm. 45 (1968) pàg. 29-34.
- MARQUÈS 1968B. Jaime Marquès Casanovas, "El Ángel de la Catedral" a *Revista de Girona*. núm. 44 (1968) pàg. 36-40.
- MARQUÈS 1975A. Jaime Marquès Casanovas, "El Portal de los Apóstoles en la Seo de Gerona" a *Revista de Girona*. núm. 71 (1975) pàg. 1-7.
- MARQUÈS 1975B. Jaime Marquès Casanovas, "El Portal de los Apóstoles en la Seo de Gerona II" a *Revista de Girona*. núm. 72 (1975) pàg. 6-12.
- MARQUÈS 1976. Jaime Marquès Casanovas, "El Portal de los Apóstoles en la Seo de Gerona III" a *Revista de Girona*. núm. 74 (1976) pàg. 1-7.
- MARQUÈS 1981. Jaime Marquès Casanovas, "Els vitralls de la Seu de Girona" a *Revista de Girona*. núm. 97 (1981) pàg. 267-274.
- MARQUÈS 1982. Jaume Marquès Casanovas, "El rellotge de la Catedral" a *Revista de Girona*. núm. 99 (1982) pàg. 165-172.
- MARQUÈS 1982B. Jaume Marquès Casanovas, *Girona Vella 2*. Girona, 1982.
- MARQUÈS PLANAGUMÀ 1959. José M. Marquès Planagumà, "La Iglesia de Gerona en la defensa de la ciudad durante los sitios de 1808 y 1809" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*. vol. XIII (1959) pàg. 305-356.
- MAS-GUINDAL 1993. Antonio-José Mas-Guindal Lafarga, "El Plan Nacional de Catedrales, Perspectiva Institucional" a *La conservación del patrimonio catedralicio*. Madrid, Ministerio de Cultura, 1993. pàg. 9-11.
- MIRAMBELL 1994. Enric Mirambell i Belloc, "Precisiones sobre la campana mayor de la Catedral" a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. vol. XXXIV (1994) pàg. 113-117.
- MORERA 1962. José Morera, "La <Sepultura Comun de los Obispos> en la Catedral de Gerona" a *Revista de Gerona*. núm. 19 (1962) pàg. 25-28..
- NADAL 2002 Joaquim Nadal Ferreras (i altres), *La Catedral de Girona. Una interpretació*. Girona, Ajuntament de Girona i Lunweg Ed., 2002.
- NARVÁEZ 2000. Carme Narváez Cases, "Fra Josep de la Concepció i l'arquitectura carmelitana a Catalunya" tesi doctoral presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona el novembre de 2000.
- OLIVA 1962. Miquel Oliva Prat, "Restauración de Monumentos" a *Revista de Gerona*. núm. 19 (1962) pàg. 84-85.
- OLIVER 1984. Mariano Oliver Alberti, *La Catedral de Gerona a Catedrales de España*. Madrid, Everest, 1984.
- PALOL 1955. Pedro de Palol Salellas, *Gerona Monumental a Los Monumentos cardii-*

- nales de España*, vol. XVIII. Madrid, 1955.
- PLA 1949. Joaquín Pla Cargol, *Comisión Provincial de Monumentos de Gerona. Un siglo de actuación (Memoria)*. Girona, imp. Masó, 1949
- PLA 1951. Joaquín Pla Cargol, *Gerona y sus comarcas (Guía compendiada)*. Girona, 1951
- PUNT DIARI 1982A. Punt Diari, "Canvis als rellotges de la Catedral i l'Ajuntament" a *Punt Diari*, 25-setembre-1982, pàg. 9.
- PUNT DIARI 1982B. Punt Diari, "El rellotge de la Catedral ja havia estat en un museu fa molts anys" a *Punt Diari*, 26-setembre-1982, pàg. 8.
- RAHOLA 1929. Carles Rahola, *Gerona y sus monumentos*. Girona, 1929.
- REMESAL – AGUILERA – PONS 2000. José Remesal, Antonio Aguilera, Lluís Pons, *Comisión de antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña. Catálogos e índices*. Madrid, 2000.
- REVISTA DE GIRONA 1959. Revista de Girona, "La Torre de Carlomagno de la Catedral de Gerona" a *Revista de Gerona*, núm. 7 (1959) pàg. 49.
- RIURÓ 1986. Francesc Riuró, "La lluita per la salvaguarda del Patrimoni Artístic" a *Revista de Girona*. núm. 116 (1986) pàg. 244-249.
- ROCA 1888A. Josep Narcís Roca Farreras, "Aspecto general de los monumentos de Gerona" a *Revista de Gerona*. vol. XII (1888) pàg. 147-153.
- ROCA 1888B. Josep Narcís Roca Farreras, "Las naves de la catedral de Gerona" a *Revista de Gerona*. vol. XII (1888) pàg. 304-313.
- ROCA 1888C. Josep Narcís Roca Farreras, "El altar mayor, los sepulcros y el exterior gótico de la catedral de Gerona" a *Revista de Gerona*. vol. XII (1888) pàg. 331-343.
- ROURA 1994. Gabriel Roura Güibas, "El Dr. Jaume Marquès i Casanovas. Apunt biogràfic" a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXIII (1994) pàg. 13-23.
- ROURA 1997. Gabriel Roura Güibas, "El baldaquí de l'Altar Major de la Catedral" a *Domus Domini. La Catedral del Bisbe Roger, de la Comtessa Ermessenda i de l'Ardiaca Arnau de Soler*. Fundació Caixa de Girona. Girona, 1997.
- SANCHO 1993. Angel Sancho Campo, "La Catedral como Iglesia Madre de la Diócesis y como Legado Cultural. La Perspectiva de la Iglesia" a *La conservación del patrimonio catedralicio*. Madrid, Ministerio de Cultura, 1993. pàg. 43-52.
- SERRA RÀFOLS 1947-1951. Elies Serra Ràfols, "La nau de la Seu de Girona" a *Miscel·lània Puig i Cadafalch* vol. I, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1947-1951, pàg. 185-204.
- TORT 1954. Ramon Tort, "Catedral de Gerona: Proyecto para la terminación de la Puerta de los Apóstoles por Juan M. de Ribot" a *Cuadernos de Arquitectura*. núm. 20 (desembre 1954) pàg. 29.
- VANGUARDIA 2002. La Vanguardia, "Las heridas de tres siglos" *La Vanguardia*, 27-octubre-2002. pàg. 1 i 3.
- VILLANUEVA 1850. Jaime Villanueva, *Viage literario a las iglesias de España*. Tomo XIV. Madrid, 1850.
- VICTOR 2001. SANDRINE VICTOR, *La Girona Medieval. Canvis i ruptures (1460-1519)*. GIRONA, 2001.

- VVAA 1911. VVAA, *Guía de Gerona y su provincia*. Girona, 1911
- VVAA 1987. *Els Vitralls de la Catedral de Girona a Corpus Vitrearum Medii Aevi. Espanya, 7 – Catalunya, 2*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1987.
- VVAA 1993. VVAA, *La conservación del patrimonio catedralicio*. Madrid, Ministerio de Cultura, 1993
- VVAA 1997. VVAA, *Domvs Domini. La Catedral del Bisbe Roger, de la Comtessa Ermessenda i de l'Ardiaca Arnau de Soler*. Fundació Caixa de Girona. Girona, 1997
- VVAA 2000. VVAA, *La Catedral de Girona. Redescobrir la seu romànica. Els resultats de la recerca del projecte Progress*. Ajuntament de Girona. Girona, 2000.
- . Carta internacional sobre la conservación y la restauración de monumentos y de conjuntos histórico-artísticos. II Congreso Internacional de Arquitectos y Técnicos de Monumentos Históricos, Venecia 1964. www.iconos.org/docs/venices.html, 22/07/02

4. DOCUMENTS USATS

SÈRIE I (AC: Arxiu Capitular de la Catedral de Girona)

- doc. I.1.** AC, “Resoluciones Capitulares 1898-1900”, vol. 98, pàg. 47. 1899, 18 de desembre; “*Acuerdo sobre la exhibición de la Biblia de esta Iglesia*”.
- doc. I.2.** AC, “Resoluciones Capitulares 1898-1900”, vol. 98. 1899; 18 de desembre; “*Acuerdo acerca dell arreglo del organo de esta Catedral*”.
- doc. I.3.** AC, “Resoluciones Capitulares 1901-1903”, vol. 99. Diverses factures de la reparació de l'orgue.
- doc. I.4.** AC, “Resoluciones Capitulares 1907-1909”, vol. 101, fol. 20. 1907, 1 de juliol; “*Moción sobre el arreglo del primer tramo del Aula Sala Capitular y acuerdo*”.
- doc. I.5.** AC, “Actas Capitulares 1935-1940”, vol. 108, pàg. 45-92. “*La revolución marxista antiespañola de 1936. Inventario de las pérdidas materiales de la Catedral de Gerona durante el dominio marxista*”. Signat José Morera.
- doc. I.6.** AC, “Actas Capitulares 1935-1940”, vol. 108, pàg. 133-144. 1940, 11 de gener; “*Acta de la santa Visita pastoral. Plan de mejoras, arreglos y reformas que se podrían realizar en la Catedral de Gerona, cuando lo permita la situación económica*”.
- doc. I.7.** AC, “Actas Capitulares 1935-1940”, vol. 108, documents annexos. 1935, 16 de març; Informe d'Isidre Bosch, arquitecte diocesà.
- doc. I.8.** AC, “Actas Capitulares 1935-1940”, vol. 108, documents annexos. 1935, 31 d'agost; “*Presupuesto de las obras de reparación de las goteras de la nave central de la Santa Iglesia Catedral*”, signat Isidre Bosch, arquitecte diocesà.
- doc. I.9.** AC, “Actas Capitulares 1935-1940”, vol. 108, documents annexos. 1935, 31 de desembre; Informe d'Isidre Bosch, arquitecte diocesà.
- doc. I.10.** AC, “Actas Capitulares 1935-1940”, vol. 108, documents annexos, pàg. 73. 1939, 30 de març; “*Que habiendo comenzado, ante la apremiante urgencia del caso, las obras de reparación del gran boquete abierto en la bóveda del templo y a*

recomponer los tejados destruidos del mismo".

doc. I.11. AC, "Actas Capitulares 1935-1940", vol. 108, documents annexos, pàg. 75. 1939, 19 d'octubre; sol·licitud al Servicio de Recuperación de campanes noves.

SÈRIE II (AGA: Archivo General de la Administración)

doc. II.1. AGA, Fondo Educación y Ciencia, "*Proyecto de obras de terminación de la puerta de los apóstoles de la Catedral de Gerona. Arquitecto: Alejandro Ferrant Vázquez*". 1969; memòria, plànol i pressupost. Caixa 35190 (Expedient. 763/69). Top. 83/70.

SÈRIE III (AHCOAC-Girona: Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya – Demarcació de Girona)

doc. III.1. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral. Catedral de Girona". 1961; "*Proyecto de Reforma de la "Casa de la Obra" Plaza Catedral, N° 4*". Top. 1452 bis

doc. III.2. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral. Catedral de Girona 1964/66. Recull: Informes de Patologies". 1964, 12 de desembre; "*Estudio Previo que se eleva a la consideración del Arquitecto del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional de la IVª Zona, Dn. Alejandro Ferrant Vázquez sobre el estado actual del Arco formero que separa las bóvedas de crucería contiguas a la fachada principal en la nave de la Catedral de Gerona*", signat Juan Sanz Roca, aparellador. Top. 1452 bis

doc. III.3. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral. Catedral de Girona 1964/66. Recull: Informes de Patologies". 1966, desembre; "*Catedral de Gerona. Arco y Bovedas del 1º y 2º Tramos del Templo*" signat Juan Sanz Roca, aparellador. Top. 1452 bis

doc. III.4. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral. Catedral de Girona 1940/71. Recull: obres de restauració". 1967, 16 de gener; "*Memoria que el Cabildo Catedral de Gerona, presenta al Ilmo. Sr. Dn. Gratiano Nieto, Director General de Bellas Artes, del Ministerio de Educación y Ciencia, con motivo de la grave amenaza de ruina de la monumental Bóveda Gótica, segun dictamen técnico del Sr. Arquitecto de la zona, Dn. Alejandro Ferrant.*" Top. 1452 bis

doc. III.5. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral. Catedral de Girona" 1967; "*Proyecto de Restauraciones en la muralla y cuerpo claustral.*" Top. 1452 bis

doc. III.6. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral. Catedral de Girona 1940/71. Recull: obres de restauració". 1970, 20 d'abril; "*Relación de las principales obras extraordinarias realizadas en la Catedral de Gerona desde el año 1940, con sus características, presupuestos y entidades liquidadoras*" signat secretari capitular. Top. 1452 bis

doc. III.7. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral. Catedral de Girona" 1971; "*Proyecto de Restauración de la Capilla Románica*". Top. 1452 bis

doc. III.8. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral. Catedral de Girona 1969/75. Recull: Correspondència Orgue". Top. 1452 bis

doc. III.9. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral. Catedral de Girona 1994. Informe Treball Recerca d'Obres de Restauració 1994 / Documentació Fotogràfica". Top. 1452 bis

doc. III.10. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar, "Dossier de la Catedral" 1995, gener; "*Impreso de solicitud de ayuda a un proyecto de conservación del patrimonio arquitectónico europeo 1995*", signat Gabriel Roura. Top. 1452 bis.

doc. III.11. AHCOAC-Girona, Documentació Auxiliar. 2000, 5 de maig; "Equip redactor del Pla Director, Presentació del Pla Director i projecte de restauració de la façana barroca de la Catedral de Girona". Carpeta 1 – Top. 1789

doc. III.12. AHCOAC-Girona, Arxiu de Plànols. 1997, agost; "Catedral de Girona. Projecte reforma i ampliació del presbiteri" R. 9055.

SÈRIE IV (MAC-Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya Girona)

doc. IV.1. MAC-Girona. Fons Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la Província de Girona. "Actes 1918-1938".

doc. IV.2. MAC-Girona. Fons Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la Província de Girona. "Actes 1939-1954".

doc. IV.3. MAC-Girona. Fons Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la Província de Girona. "Actes 1957-1973".

SÈRIE V (SSTT Cultura Girona: Arxiu Comissió Territorial de Patrimoni. Serveis Territorials del Departament de Cultura Generalitat Catalunya)

doc. V.1. SSTT Cultura Girona. Projecte restauració del vitrall de Carlemany del s. XX de la Catedral (entrada: 19-I-1998 / expedient: 7/98 / promotor: Capítol / aprovat: 9-II-1998)

doc. V.2. SSTT Cultura Girona. Projecte restauració de la porta principal de la Catedral (entrada: 18-II-1999 / expedient: 38/99 (lligat al 180/01) / promotor: Capítol / tècnics: Rosell Portell i del Pozo / Aprovat: 8-III-1999)

doc. V.3. - SSTT Cultura Girona. Projecte Avanç del Pla Director de la Catedral (entrada: 22-IV-1999 / expedient: 105/99 / promotor: Capítol / equip tècnic pluridisciplinar encapçalat per l'arquitecte Joan Ma. de Ribot / no hi ha data d'aprovació)

doc. V.4. - SSTT Cultura Girona. Projecte de restauració de la façana barroca de la Catedral (entrada: 4-IV-2000 / expedient: 76/00 / promotor: Capítol / arq. : Paulí – Fuses- Viader – Pla / aprovat: 10-V-2000)

doc. V.5. - SSTT Cultura Girona. Projecte reforma cobertes planes de la Catedral (entrada: 11-VIII-2000 / expedient: 171/00 / promotor: Bisbat de Girona (Capítol Catedral) / arq. : Paulí – Pla – Nogués / aprovat: 15-IX-2000)

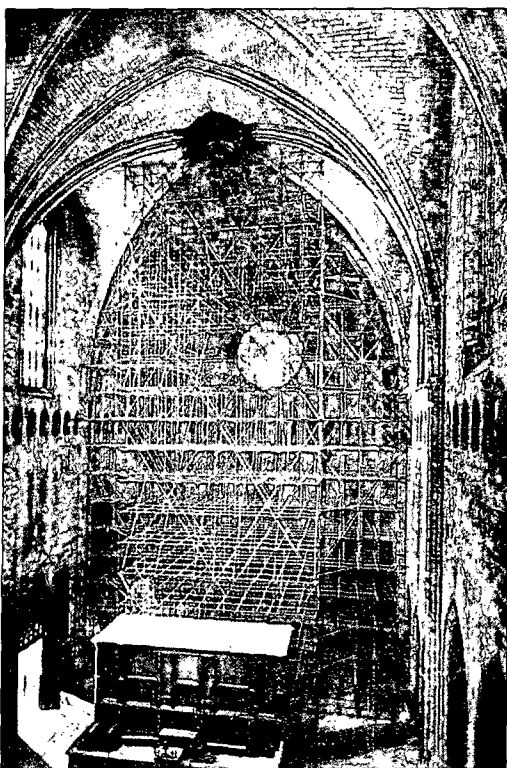
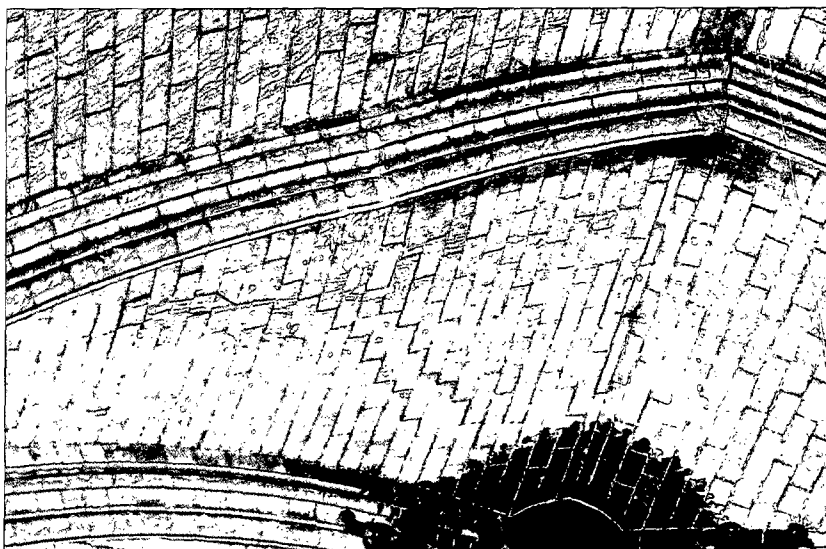
doc. V.6. - SSTT Cultura Girona. Projecte proposta de retirada de les trones de la Catedral (entrada: 27-XI-2000 / expedient: 239/00 / promotor: Capítol / arquitectes : M. Nogués – J.M. Pla / pendent de consideració 1-XII-2000)

doc. V.7. - SSTT Cultura Girona. Projecte de restauració del campanar de la Catedral (entrada: 7-I-2002 / expedient: 1/02 / promotor: Capítol / aprovat: 10-I-2002)

SÈRIE VI (AHG: Arxiu Històric de Girona)

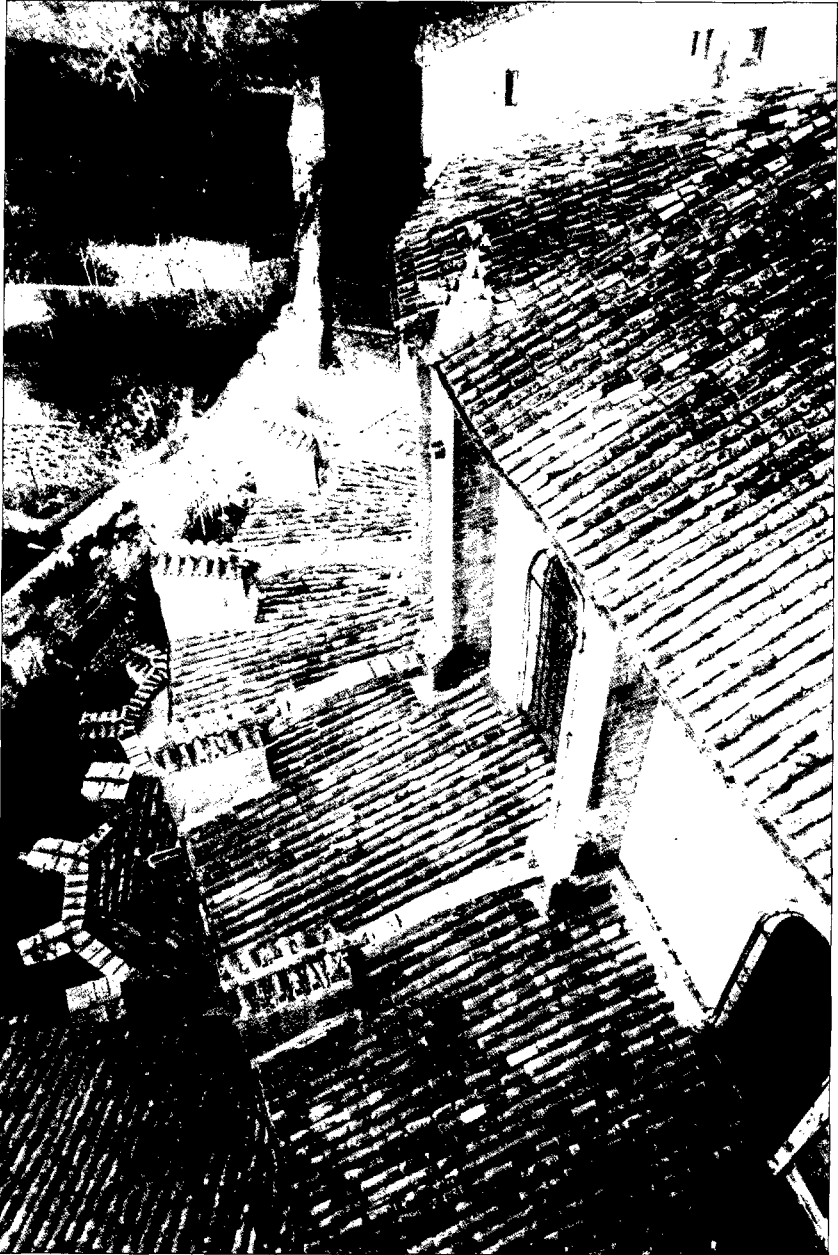
doc. VI.1. AHG. Cultura. Comissió Tècnica del Patrimoni Històric-artístic (1981-1991). 1985, "Habilitació Sala Tinell Claustre com a Museu" Sig. 142/124.

LA CATEDRAL DE GIRONA,
ENTRE L'ACABAMENT I LA RESTAURACIÓ. (1010 -2003)

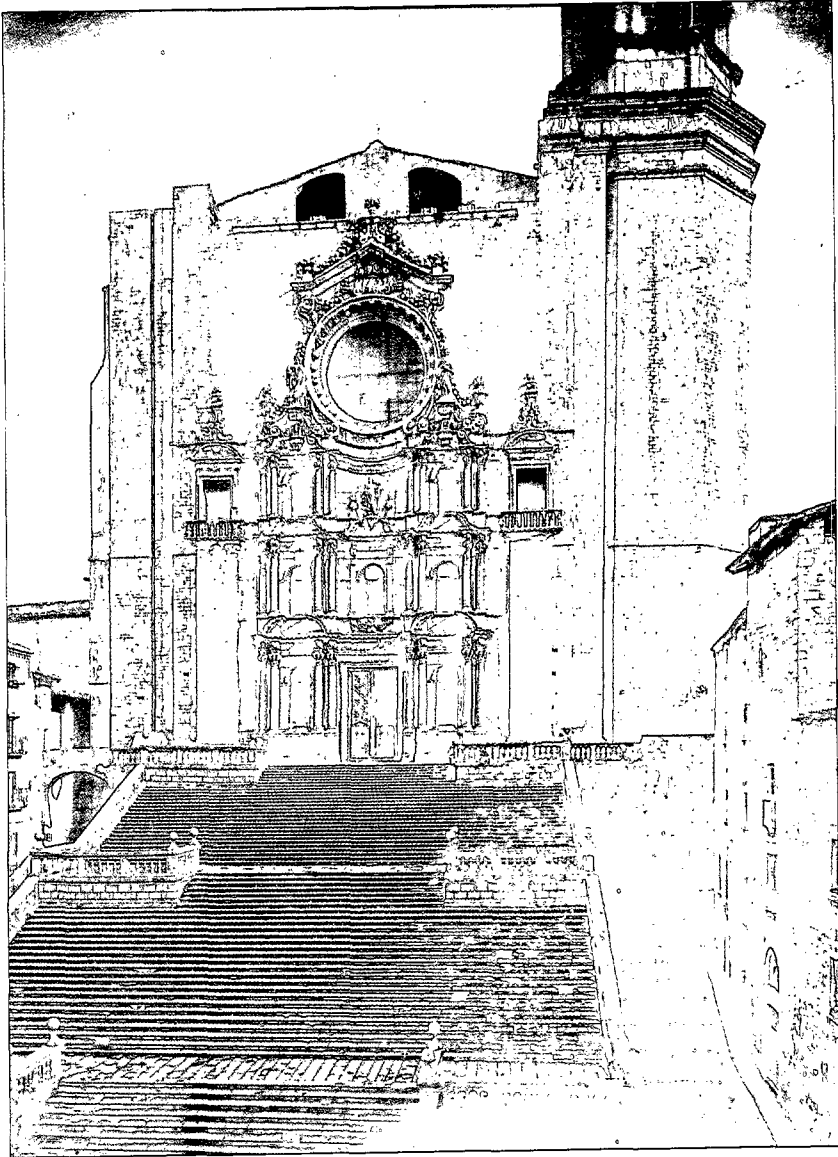
Detall de l'arc former. 1964.
AHCOAC Girona, Informe
sobre el arco formero de la 1era
bóveda contigua a la fachada
principal. J. Sanz Roca, 1964.

Bastida per a la restauració de
la volta. Entorn a 1966.
Marquès 1967

Imatge de les teulades abans de la darrera restauració. AHCOAC Girona, Informe recerca d'obres de restauració recents a la Catedral de Girona. J. Casadevall, 1994.

LA CATEDRAL DE GIRONA.
ENTRE L'ACABAMENT I LA RESTAURACIÓ. (1010 –2003)

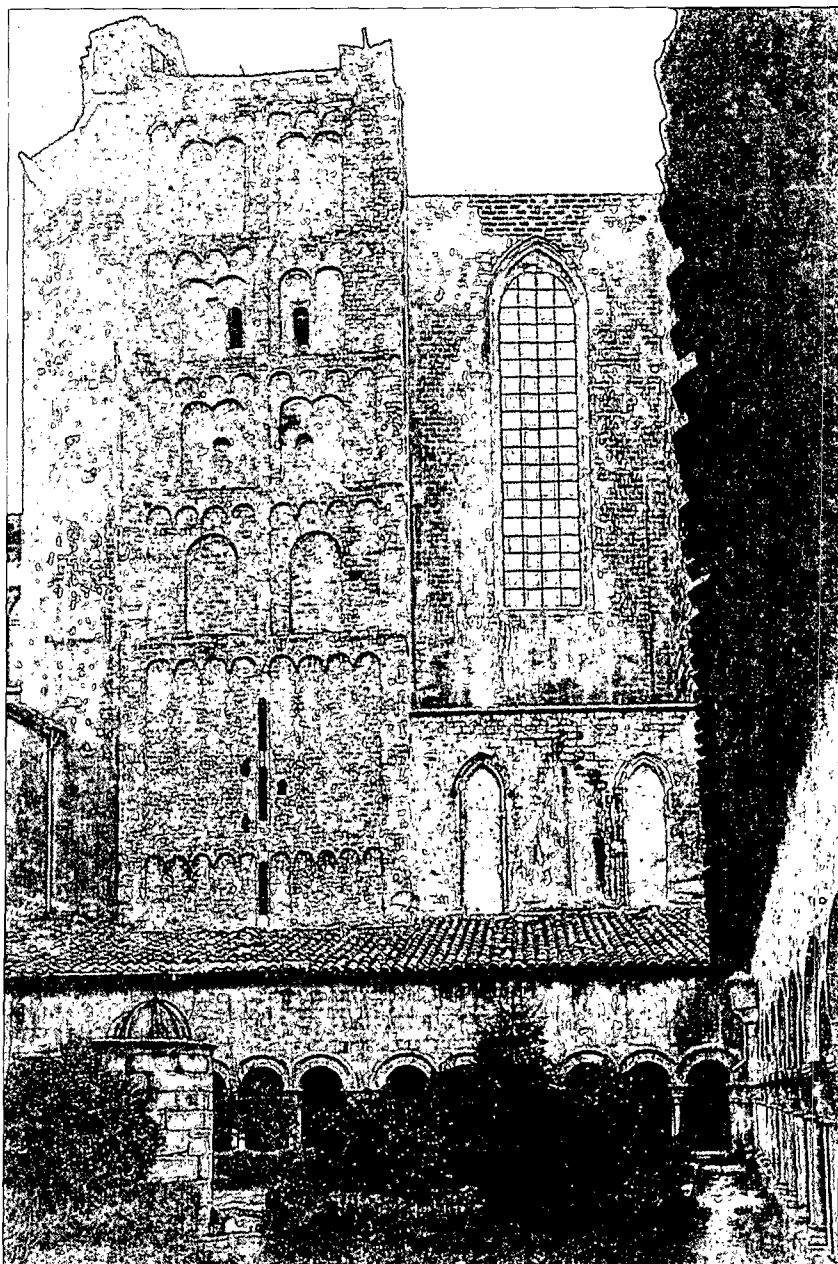
Perspectiva de la façana abans del seu acabament. Principis del s. XX. AHCOAC Girona, Fons Joan Roca Pinet, reg. 25642.

Detall de la façana abans de la col·locació de les escultures. Archivo General de la Administración. Fondo Cultura. Fichero Patronato Nacional de Turismo. 1946 sig f.115 Madrid.

LA CATEDRAL DE GIRONA.
ENTRE L'ACABAMENT I LA RESTAURACIÓ. (1010 -2003)

Perspectiva de la façana abans de la darrera restauració. AHCOAC Girona, reg. 4572.

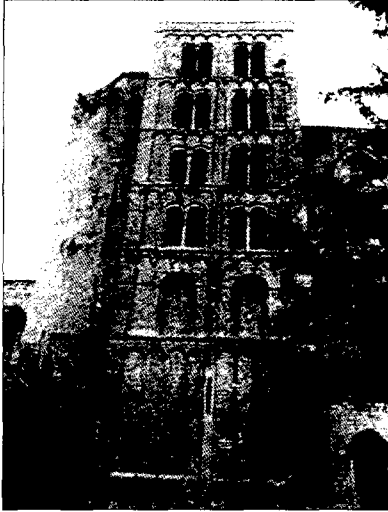

Fig. 1

Fig. 4

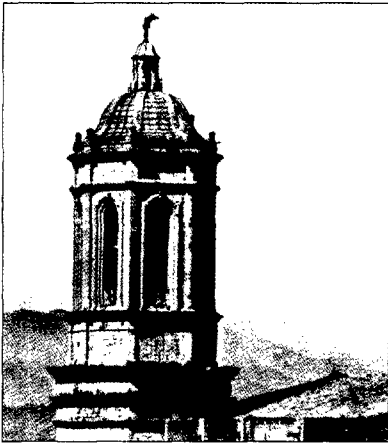

Fig. 2

Fig. 5

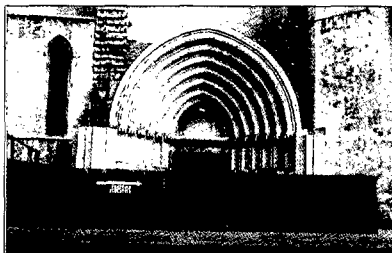

Fig. 3

Fig.1. Torre de Carlemany després de la restauració de 1959-1963. AHCOAC Girona, reg. 4582.

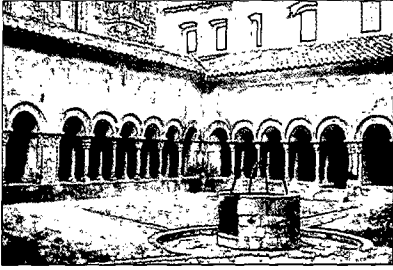
Fig.2. Detall del campanar amb la figura de l'àngel decapitat. Principis del s. XX. AHCOAC Girona, reg. 19975.

Fig.3. Perspectiva de la porta dels Apòstols durant les obres d'acabament. 1975. AHCOAC Girona, reg. 14485.

Fig.4. Imatge de la caiguda de la campana de l'Assumpta l'any 1946. Calzada 1977.

Fig.5. Perspectiva del claustre abans de la restauració de 1963. AHCOAC Girona, reg. 4578.

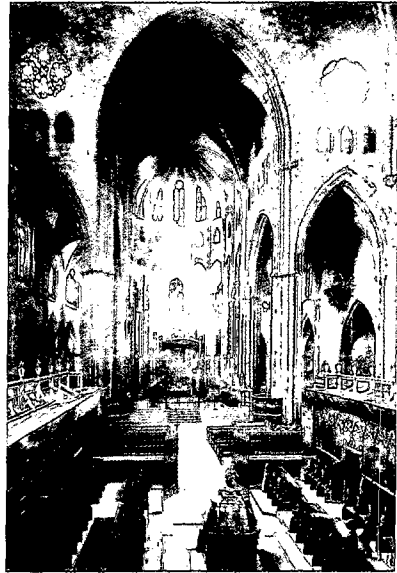
LA CATEDRAL DE GIRONA.
ENTRE L'ACABAMENT I LA RESTAURACIÓ. (1010 -2003)

Perspectiva del claustre després de la restauració de 1963. AHCOAC Girona, reg. 2825.

Perspectiva de l'interior de la nau abans de 1936. AHCOAC Girona, Fons Rafael Masó, reg. 21218.

Detall del cor amb el presbiteri al fons. Archivo General de la Administración. Fondo Cultura. Fichero Patronato Nacional de Turismo. 1946 sig f.115 Madrid.

Interior de la nau amb l'orgue a primer terme. AHCOAC Girona, Solicitud de ayuda a un proyecto de conservación del patrimonio arqueológico europeo. Catedral de Girona, 1995.